

**YKSIN OMASSA KODISSAAN ASUVIEN
IKÄIHMISTEN ASUIN- JA ELINYMPÄRISTÖ
– Tampereen itäisen esikaupunkialueen ikääntyneiden
kokemuksia**

Aluetieteen Pro gradu –tutkielma

Yhdyskuntatieteiden laitos

Tampereen yliopisto

Toukokuu 2006

Tuija-Annika Mäenpää

Tampereen yliopisto

Yhdyskuntatieteiden laitos

MÄENPÄÄ, TUIJA: Yksin omassa kodissaan asuvien ikäihmisten asuin- ja elinympäristö – Tampereen itäisen esikaupunkialueen ikääntyneiden kokemuk-
sia

Aluetieteen Pro Gradu -tutkielma, 71 sivua, 1 liitesivu

Toukokuu 2006

Tutkielmassa käsitellään ikäihmisten suhdetta asuin- ja elinympäristöönsä. Ikäihmiset ovat kasvava väestöryhmä niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa. Heidän merkityksensä osana yhteiskuntaa tulee olemaan yhä suurempi. Tämä olisi hyvä huomioida tarpeeksi aikaisin yhteiskunnallisissa toimissa.

Teoriaosassa kartoitetaan ikääntymisen perustutkimusta ja siihen liittyviä klassisia aktiivisuus-, irtaantumis- ja jatkuvuusteorioita, jotka liittyvät sopeutumisenäkökulmaan. Yhteiskunnalliseen muutokseen liittyen tarkastellaan modernisaatioteoriaa, ikäihmisten asemasta ja arvostuksesta eri kulttuureissa, niiden erilaisissa kehitysvaiheissa. Teoriaosassa avataan myös sekä tilan ja paikan että ympäristön käsitteitä. Käsitteet pyritään kiinnittämään ikääntyneiden ja ympäristön välisen vuorovaikutussuhteen rakentumisprosessiin.

Tutkielma nojautuu humanistiseen- ja strukturalistiseen metodologiaan. Strukturalistisen metodologian osalta, tutkimuksen taustalla vaikuttaa erityisesti Anthony Giddensin rakenteistumisteoria. Empiirisen osuuden aineisto koostuu Tampereen itäpuolen esikaupunkialueella asuvien ikäihmisten teemahaastattelusta. Tutkimukseen haastateltiin kahdeksaa 70–78 vuoden iässä olevaa, yksin omassa kodissa asuvaa ikäihmistä. Tutkimuksessa on pyritty löytämään ikäihmisten ympäristökokemusten taustalta rakenteellisia tekijöitä, jotka vaikuttavat merkittävästi heidän kokonaisvaltaiseen ympäristökokemukseen.

Tutkimustuloksena ilmeni, että tutkittavat muodostavat erityisen aktiivisen ikäihmisten ryhmän. Tällä ikäihmisten ryhmällä on erityisen vahva sosiaalinen vuorovaikutus ympäristönsä kanssa, jonka taustalla vaikuttavat erilaiset ympäristön mahdollistavat ja tukevat elementit. Toisaalta tietyn tyyppiset tutkittavia yhdistävät yksilölliset piirteet, kuten sosiaalisuus, liikkuvuus ja positiivinen elämänasenne, näyttäisivät olevan merkityksellisiä positiivisen ympäristösuhteen syntymiselle. Aktiivisten sosiaalisten verkostoiden ja sosiaalisen toiminnan avulla tutkimuksen ikäihmiset linkittyvät vahvasti elinympäristöönsä ja yhteiskuntaan. Yhteisten ympäristöön liittyvien taustavaikuttimien lisäksi tutkittuja ikäihmisiä yhdistää yksilöllinen taito sopeutua yhteiskunnan muutoksiin.

Avainsanat: ikäihminen, asuinympäristö, ympäristökokemus, vuorovaikutus

SISÄLLYS:

1.0 JOHDANTO.....	2
1.1 Pohjaksi.....	2
1.2 Teema ja tutkimuskysymykset.....	4
1.3 Aineisto ja tutkimusmenetelmät.....	12
2.0 IKÄÄNTYMINEN ELÄMÄNVAIHEENA.....	14
2.1 Ikääntymisestä.....	14
2.2 Ikäihmiset ja yhteiskunnallinen muutos.....	21
3.0 IKÄIHMISEN ASUMINEN JA YMPÄRISTÖ.....	25
3.1 Tilasta paikaksi.....	25
3.2 Asuinympäristön kokeminen.....	28
3.3 Ikäihmisten sosiaaliset verkostot.....	35
3.4 Kaupunkimainen taajama ikäihmisten asuinpaikkana.....	39
4.0 TAMPEREEN ESIKAUPUNGIN YKSIN ASUVAT IKÄÄNTYNEET.....	41
4.1 Perusta tutkimukseen.....	41
4.2 Tutkimustuloksia.....	44
5.0 PÄÄTELMÄT.....	54
5.1 Ympäristökokemukset kokonaisuutena.....	54
5.2 Epävarmuustekijöistä ja jatkotutkimuksesta.....	63
LÄHTEET.....	66
LIITE 1.....	72

1.0 JOHDANTO

1.1 Pohjaksi

Ihmisen elinkaari on kokonaisuus, kuten hänen elinympäristönsäkin. Ihmisen ikääntymiseen liittyy moniulotteisia muutoksia niin sosiaalisessa kuin kulttuurisessakin ympäristössä. Niiden rinnalla myös fyysisen ympäristön kokeminen muuttuu. Elämänmuutokset koettelevat ikääntyvää ja ihmissuhteet kokevat usein muutoksia. Toisaalta ikääntyminen ei nykyään rajoita toimintaa ja elämistä kuten ennen, sillä ihmiset elävät terveempinä pidempään ja usein itsenäisesti toimeen tullen. Ikäihmisen elinympäristöllä on merkittävä osa hänen jokapäiväisessä elämässään. Elinympäristö voidaan nähdä kuuluvan kaikille yhteiskunnan jäsenille, riippumatta siitä, missä elinkaaren vaiheessa on. Elinympäristön pitäisikin pystyä vastaamaan kaikkien ikäluokkien tarpeisiin ja edistää ja tukea samalla yhteiskunnan jäsenten hyvinvointia.

Väestön ikääntyminen on vahva megatrendi Suomessa, kuten monissa muissakin teollistuneissa maissa. Taloudellisen, sosiaalisen ja lääketieteellisen kehityksen kautta, ikäihmisistä muodostuu yhä merkittävämpi väestöryhmä yhteiskuntaamme. Merkittävä demograafinen muutos edellyttää sen vaikutuksien pohtimista jo ennalta. Millaisen elinympäristön suuret ikäluokat ikääntyessään tulevat kohtaamaan, riippuu tämän hetken toimista sen eteen. Suunnittelemalla asioita etukäteen ja puhumalla ongelmakohdista avoimesti ja rakentavasti jo nyt, voimme taata ikääntyville yhteiskunnanjäsenille miellyttävän ja hyvinvointia edistävän elinympäristön tulevaisuudessa. Tärkeää olisi pystyä ymmärtämään ikäihmisten elämää heidän omasta näkökulmastaan arkipäivän ympäristössä.

Omassa kodissa asuminen on tutkimusten mukaan mielekkäin vaihtoehto kohtuullisen terveille iäkkäille ihmisille. Tänä päivänä ei olekaan enää itsestään selvää, että ikääntyessään joutuu muuttamaan vanhainkotiin tai muuhun laitosp-

maiseen asumisympäristöön. Itsenäinen asuminen on nykyään mahdollista yhä useammalle erilaisten asuntokohtaisten ratkaisujen ja palvelujen avulla. Kaikki ratkaisut, jotka edesauttavat kotona asumista mahdollisimman pitkään, ovat kannattavia myös kansantalouden näkökulmasta. Iäkkäät ihmiset viettävät paljon aikaansa asunnoissaan ja asuntojensa lähiympäristössä, verrattuna aktiivisesti työelämässä vielä mukana oleviin. Ikäihmisten asuin- ja elinympäristön toimivuuden ja viihtyisyyden merkitys korostuukin heidän arjessaan. Siksi ikäihmisten ympäristön tutkiminen ja kehittäminen on tärkeää. Ikääntyessään ja eläköityessään ihminen asettaa vanhaa tuttuakin elinympäristöä kohtaan uudenlaisia vaatimuksia, ympäristö nähdään ja koetaan uudeltaisesta näkökulmasta.

Tutkimukseni aiheeksi muodostui juuri iäkkäiden ihmisten asuin- ja elinympäristön tutkiminen, sillä koen sen olevan kokonaisuudessaan äärimmäisen tärkeä aihealue nyt ja tulevaisuudessa. Käytännössä jokainen meistä kohtaa ikääntymisen ja eläkkeelle jäämisen jossain vaiheessa elämäänsä ja kokee tällöin myös elinympäristöön kohdistuvien tarpeiden muuttumisen. Niinpä tämän tutkimuksen tarkoitus on tuloksillaan edistää yhteiskunnan kaikkien jäsenten hyvinvointia ja vuorovaikutusta ympäristönsä kanssa myös elämän jälkipuolella.

Kun kehityssuunta on se, että itsenäinen asuminen lisääntyy ja palvelut tuodaan tarvittaessa iäkkäille ihmisille kotiovelle asti, on ikääntyneen ihmisen normaalin arkiympäristö-kokonaisuuden tarkasteleminen ensiarvoisen tärkeää. Iäkkäämmänkin ihmisen elämän tulee olla nautittavaa, eikä sitä saisi rajoittaa fyysisen ympäristön asettamat esteet tai sosiaalisen- ja kulttuurisen ympäristön köyhyys. Iäkkäitä ihmisiä tulisi rohkaista mahdollisimman täysipainoiseen asumiseen, elämiseen ja olemiseen. Vaikka ikäihmisistä puhutaan arkikielessä yhtenä ryhmänä, eivät he ole ihmisinä samanlaisia. Tämä tarkoittaa myös sitä, että he eivät esimerkiksi rakenna suhdettaan ympäristöön samalla tavalla.

1.2 Teema ja tutkimuskysymykset

Aluetieteellinen tutkimus on perinteisesti ollut kiinnostunut vuorovaikutussuh-teista ihmisten ja heidän fyysisen ja sosiaalisen ympäristönsä välillä. Kak-sisuuntaista prosessia ihmisten ja ympäristön välillä ohjaa sosiospatiaalinen dia-lektiikka, jossa sosiaaliset prosessit ja tilan rakentuminen ohjaavat toisiaan vuo-rovaikutteisesti. (Knox 1996, 3). Tämä tutkimus kohdistuu ikäihmisiin ja hei-dän elinympäristöönsä. Elämänkaaren loppupuolella olevien ihmisten ja heitä lähellä olevan ympäristönsä välisen vuorovaikutuksen ja suhteen tutkimus on-kin selkeästi perinteisen aluetieteellisen tutkimuksen kenttään kuuluva.

Tutkimus tukeutuu osittain strukturalistinen metodologiaan, jonka tarkoituksena on löytää ja tuntea yhteiskunnallisten ilmiöiden taustalla vaikuttavat rakenteet, ja selittää niiden avulla havaittavia ilmiöitä. Toisaalta tutkimuksessa on lisäksi paljon humanistisen metodologian vaikutteita, sillä tutkimuksessa halutaan pu-reutua myös käsitteiden taustalla rakentuvan kokemuksellisuuden tarkasteluun. (kts. Walmsley & Lewis 1993, 29). Strukturalismin osalta tutkimuksen katsan-tokanta on soveltavasti lähellä Anthony Giddensin rakenteistumisteoriaa, jonka mukaan rakenteet eivät määrää ihmistoimintaa, mutta rajoittavat ja mahdollis-tavat sosiaalista kanssakäymistä. Strukturoitumisteorian ideana on, että yhteis-kunnallinen toiminta on aina yhteydessä yhteiskunnallisiin rakenteisiin, jolloin se yhdistää tavallaan humanismin ja strukturalismin keskeiset tutkimuskohteet.

Giddensin strukturoitumisteoriassa korostetaan tilan yhteiskuntateoreettista merkitystä esimerkiksi sosiaalisen toiminnan sijoittumisen ja ympäristön huomioimisena. Vuorovaikutus sitoo tällöin ympäristön osaksi sosiaalista toimin-taa, joka rakenteistuu samalla eri tavoin eri paikoissa eri aikoina. (Häkli 1999, 96-104). Tarkoituksena tässä tutkimuksessa on tarkastella, miten ikäihmisten oma ympäristön käyttö kokonaisuudessaan ja sosiaalinen toiminta vaikuttavat ympäristön kokemiseen.

Ikääntymistä sinällään on tutkittu paljon sekä lääke- että kansanterveystieteellisiltä näkökohdilta. Sosiologian puolella on ikääntymistä ja siihen liittyviä ilmiöitä tutkittu yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Erityisesti sosiologian alahaara, sosiaaligerontologinen tutkimus, on perehtynyt aihealueeseen tarkemmin. Tässä tutkimuksessa sivuutetaan lääke- ja kansanterveydelliset näkökulmat, mutta tukeudutaan poikkitieteellisesti ikääntymiseen liittyviin sosiologisiin teorioihin. Ikäihmisten kokemuksia ympäristöstä tarkastellaan kuitenkin aluetieteellisesti suhteessa tilaan ja paikan kokemiseen. Lisäksi tutkimuksen taustalla vaikuttaa ihmisen ja ympäristön vuorovaikutusta tutkiva ympäristöpsykologia.

Ikäihmisten asumista ja ympäristösuhdetta käsitelleen aiemman tutkimuksen suhteen on otettava huomioon se seikka, että ikääntymisen käsite sinällään muuttuu ajan myötä yhteiskunnan mukana (Isohanni et al. 1993, 40). Niinpä varhaisempi tutkimus ikääntyneiden ihmisten elämästä ja ympäristösuhteesta, saattaa sisältää joiltain osin vanhentunutta tietoa yhteiskunnallisen kehityksen vaikutuksen vuoksi. Tässä tutkimuksessa on pyritty ottamaan huomioon tällaiset näkökulmiin vaikuttavat tekijät.

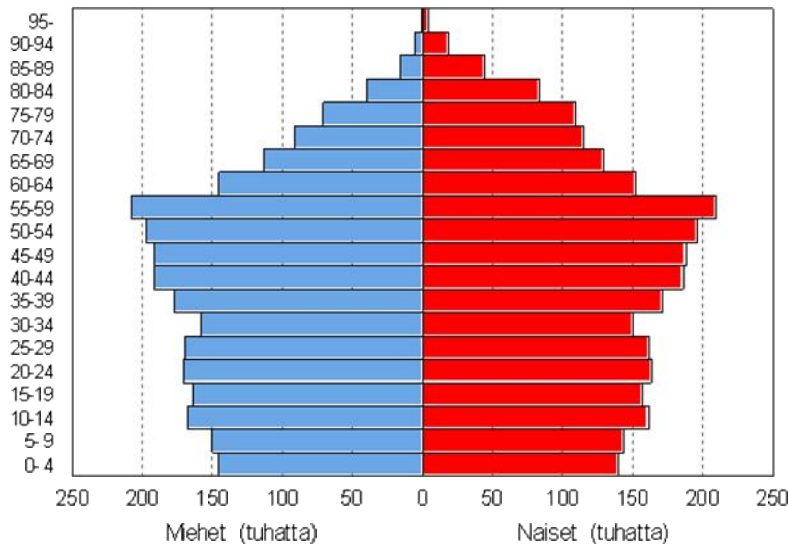
Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tutkia yksin, itsenäisesti asuvien ikääntyneiden ihmisten kokemuksia asuin- ja elinympäristöstään. Tutkimuksen kannalta on mielenkiintoista tarkastella, millaisia merkityksiä ja painoarvoja ikääntyneet ihmiset antavat sosiaalisille ja fyysisille elementeille ympäristössään, sillä ympäristön käyttö ja tarpeet sitä kohtaan muuttuvat tutkimusten mukaan elämänsä jälkipuolella. (Sarola 1996, 20). Ikääntymisen kokeminen on yksilöllistä ja muutosherkkää. Tästä seurauksena myös suhde ympäristöön on jokaisella ikäihmisellä henkilökohtainen, jolloin ympäristöstä havaitaan eri asioita ja muodostetaan ainutkertainen kokonaisnäkemys.

Ympäristö kuitenkin vaikuttaa ikäihmisen toimintaan ja yksilön omat valinnat ympäristön käytön suhteen vaikuttavat siihen, millainen ympäristön vaikutus on. Muun muassa Diehl (1998, 430) on kritisoinut sitä, että useimmat ikäihmisiin ja heidän ympäristöönsä keskittyvät tutkimukset on kohdistettu ikäihmisiin itseensä tai määrättyihin ympäristön ominaisuuksiin, eikä siihen prosessiin,

jonka nämä kaksi tekijää, ihmisen ikääntyminen ja hänen ympäristönsä muodostavat. Tämän tutkimuksen tarkoitus on juuri tämän moniulotteisen vuorovaikutteisen prosessin tarkastelu

Tutkimus pyrkii ennakoimaan tulevaisuuden tilannetta, jossa suuret ikäluokat yhteiskunnassamme ikääntyvät, ja heidän tarpeensa asuinympäristöönsä kohtaan muuttuvat. Ikääntyvien ihmisten asumiseen liittyvät kysymykset liittyvät läheisesti myös kestäväen kehityksen ajatusmalliin. Kestävyyden kannalta merkityksellisintä on, missä määrin yhteiskunnallinen päätöksenteko kykenee ratkaisemaan sellaisia ongelmia, joiden aikahorisontti on useamman vuosikymmenen ajalla. Ikääntyvien ihmisten asumis- ja elinympäristön suunnittelu ja huomioon ottaminen liittyykin pidemmälle suuntautuneeseen näkökulmaan, jonka avulla voidaan ennakoida lähestyvää uutta tilannetta demografisen muutoksen osalta.

Ikäpyramidit (Kuviot 1. ja 2.) väestörakenteen nykyisestä tilasta ja tulevaisuuden ikärakenteen ennusteesta, osoittavat, että ikäihmisten määrä tulee kasvamaan paljon tulevina vuosikymmeninä. Nykyisestä (Kuvio1.) sipulia muistuttavasta ikäpyramidin rakenteesta ollaan siirtymässä kohti rakennetta, jossa ikäluokkien koot ovat samanlaisia aina 80. ikävuoteen asti. (Kuvio 2.). Viimeiset 50 vuotta Suomen ikärakennetta ovat hallinneet niin sanotut suuret ikäluokat. Niillä tarkoitetaan vuosina 1946–50 syntyneitä. Noina vuosina syntyi viisi suurinta ikäluokkaa, joista vuosina 1946–49 syntyneet ylittivät 100 000 lapsen rajan. Tosin vuonna 1945 syntyneet voisi hyvällä syyllä laskea tuohon joukkoon, sillä syyskuussa 1945 syntyneiden määrä kohosi huippulukemaan 12 681, mutta putosi alle 10 000. seuraavien kuukausien aikana. Syntyneitä oli lähes sama määrä kuin vuonna 1950 eli viimeisessä suuressa ikäluokassa.

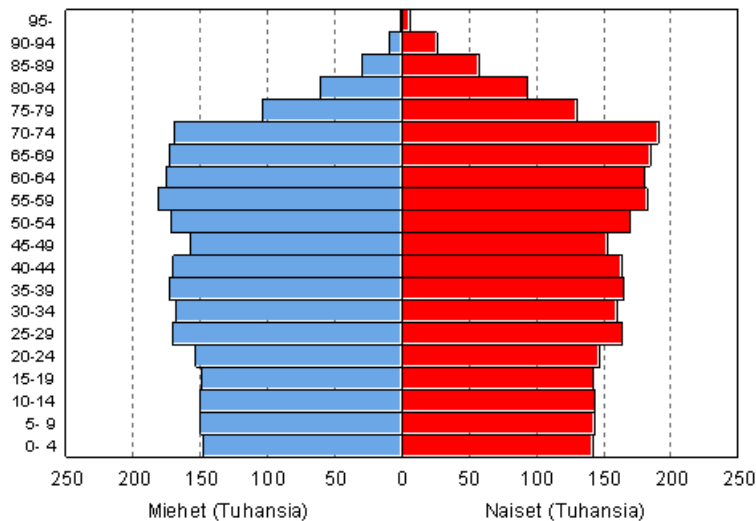

Kuvio 1. Väestö iän ja sukupuolen mukaan 31.12.2005 (Tilastokeskus *www-dokumentti*).

Toisaalta voidaan sanoa, että suuria ikäluokkia syntyy aina siihen asti, kun kokonaishedelmällisyys on yli uusiutumistason. Suomessa hedelmällisyys pysyi korkeana aina vuoteen 1969, jolloin kokonaishedelmällisyysluku laski alle uusiutumistason 1,9:ään. Tuolloin loppui myös suurten ikäluokkien syntyminen ja sen jälkeen väestö ei ole enää uusiutunut, vaan on ollut jo yhden sukupolven ajan alle uusiutumistason. (Tilastokeskus, *Tietoaika-lehti www-dokumentti*). Väestörakenteen tulevaisuuden muutokset ovat tilastojen puitteissa melko selkeät.

Vuonna 2020 tulevat suuret ikäluokat lisäämään erityisen paljon ikäihmisten kokonaismäärää. Ikäpyramidin rakenne muuttuu tällöin yläpainotteisemmaksi. Ikäpyramidi onkin eräs parhaista väestöilmiöiden kuvaajista. Siinä sekä miesten että naisten lukumäärät ikäluokittain pinotaan palkkeina päällekkäin aloittaen nuorimmasta ikäluokasta. Kun naiset ja miehet ovat pystyakselin eri puolilla, saadaan helposti havainnollistettu kuva väestön ikärakenteesta. Varsinkin kun halutaan verrata useita ikäpyramideja toisiinsa, suhteellisten osuuksien laskeminen koko väestöstä helpottaa ikäpyramidien vertailua. (Tilastokeskus *www-*

dokumentti). Vuoden 2020 väestöennusteen pyramidista on selkeästi huomattavissa naisten suhteellisen osuuden kasvu 60. ikävuoden jälkeen.

Kuvio 2. Väestöennuste iän ja sukupuolen mukaan 2020. (Tilastokeskus [www-dokumentti](#)).

Eräs keskeisiä keskustelun ja kiistankin aiheita vanhuustutkimuksessa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa on ollut ikääntyneiden yhteiskunnallinen asema ja siinä tapahtuneet muutokset. On puhuttu esimerkiksi eläkepommista, tilanteesta, jossa kasvava ikääntyneiden ja eläkkeelle siirtyneiden määrä aiheuttaisi taloudellisesti kestävämmän tilanteen. Keskustelussa on monesti negatiivinen luonne, jonka perusteella nykyiset ja tulevat ikäihmiset näyttäytyvät taakkana yhteiskunnalle. Suuret ikäluokat elävät yhteiskunnallisen keskustelun puitteissa turvattomuuden tilassa, sillä tulevaisuus on monilta osin avoin.

Tämä yhteiskunnallinen keskustelu on sinällään mielenkiintoinen ja ajankohtainen, sillä se vaikuttaa ikääntyneiden ihmisten elämään nyt ja tulevaisuudessa. Tämän tutkimuksen teoriaosassa avataan hieman ikääntyneiden yhteiskunnallista asemaa koskevaa keskustelua, koska se muodostaa pohjan siihen, miten ikääntyminen nähdään tällä hetkellä. Se taas auttaa ymmärtämään tämän tutki-

muksen lähtökohtia ja tavoitteita. Tässä tutkimuksessa pyritään kuitenkin keskittymään ikääntyneen ihmisen ja ympäristön keskinäiseen suhteeseen, mutta yhteiskunnallisen ajattelun vaikutus tulee nähdä taustavaikuttajana myös ikäihmisten sosiaalisissa ympäristökokemuksissa.

Ikääntyvien ihmisten asumista on tutkittu jonkin verran, mutta tutkimuksessa ei useinkaan ole otettu esille tavalliseen asuinympäristöön kokonaisuutena sisältyviä mahdollisuuksia, vaan on keskitytty pikemminkin varsinaisiin asuntoihin tai asuntokokonaisuuksiin. Asumismalleja ikäihmisille onkin syntynyt viime aikoina useita erilaisia kuten palvelutalot, senioritalot, ryhmäkodit ja yhteisöasuminen. Tulevaisuudessa tähän joukkoon saatetaan liittää vaikkapa kotihotelli, neljän sukupolven asuntoalue tai senioritalo–kommuuni. Yhteiskunta tukee kuitenkin kotona asumista ensisijaisena vaihtoehtona myöntämällä esimerkiksi avustuksia vanhojen asuntojen korjauksiin ja muutostöihin. Tämän vuoksi onkin erityisen tärkeää keskittyä täysin uusien asumismuotojen rinnalla tutkimaan ja kehittämään ikäihmisten asuin- ja elinympäristöä tavallisilla asuinalueilla, joissa kuitenkin asuu nyt ja tulevaisuudessa suurin osa terveistä ikäihmisistä.

Valtakunnalliset tavoitteet tukevat iäkkäiden ihmisten itsenäistä asumista aina hallitusohjelmaa myöten. Tämän tutkimuksen peruslähtökohtana on kuitenkin se, että pelkkä toimiva asunto ei sinällään takaa hyvää asumista, vaan huomioon on otettava kokonaisvaltaisesti ikäihmisen lähielin ympäristö kaikkine ulottuvuuksineen ja mahdollisuuksineen. Lähiympäristön mahdollisuudet koostuvat olemassa olevista tiloista, ihmisistä, toiminnoista, palveluista ja luonnosta. (Tapaninen teoksessa Knuuti (toim.) 1999, 131). Ikäihmisen lähiympäristön kokonaisvaltainen tarkastelu heidän näkökulmastaan on laaja ja moniulotteinen aihealue. Tämän tutkimuksen lähestymistapa on sellainen, että ikäihmisten ympäristöä tarkastellaan heille itselleen tärkeistä lähtökohdista käsin. Eli tärkeää on se, miten ikäihmiset itse kokevat ympäristönsä ja mitä asioita he nostavat sieltä erityisesti esiin.

Aiheesta aiemmin tehty tutkimus keskittyy melko usein haastattelemaan ikäihmisten asumiseen ja asumista tukeviin palveluihin liittyvien tahojen keskeisiä toimijoita ja järjestäjiä. Tämän tutkimuksen lähtökohta on vastaavasti itse haastatellun ikäihmisen näkemys ja kokemus elinympäristöstään ja sen päivittäisestä käytöstä. Toisaalta tutkimuksia on tehty myös ikäihmisiä haastatteleamalla, mutta useimmat näistä ovat kohdistuneet vanhusväestön pieniin erityisryhmiin. Erityisryminä on tutkittu esimerkiksi vanhainkodin asukkaita, köyhiä ikäihmisiä, rikkaita ikäihmisiä, eristyneitä ikäihmisiä tai muita vastaavia eristetyissä olosuhteissa eläviä ryhmittymiä. (Sarola 1996, 39). Tämän tutkimuksen tutkimuskohteena ovat kuitenkin tavalliset keskiluokkaiset ikäihmiset, jotka asuvat normaalissa elinympäristössä muiden yhteiskunnan jäsenten seassa.

Tutkimuksen tavoitteena on edistää ikääntyvän ihmisen arjen tarpeisiin sopivan mielekkään ympäristön suunnittelua ja ymmärtää ikäihmisen ympäristölleen antamia merkityksiä. Ympäristö pyritään näin ollen näkemään ikäihmisen silmin heidän omasta näkökulmastaan ja ymmärtämään heidän jokapäiväiset vuorovaikutussuhteensa ympäristön kanssa.

Tutkimusongelmana tässä tutkimuksessa on, *miten Tampereen ikäihmiset kokevat elinympäristönsä tutkimuskohteena olevalla esikaupunkialueella ja millaisia rakenteita elinympäristökokemusten taustalla on?* Tutkimuksessa olennaista on myös selvittää, *millaisesta yhteiskunnallisesta ilmiöstä Tampereen ikäihmiset kertovat?*

Ikäihmisten sosiaalinen verkosto on merkittävä tekijä ympäristön kokemisen kannalta. Siksi tutkimuksessa pyritään ensinnäkin selvittämään, *kuinka laaja ikäihmisten sosiaalinen verkosto on ja millaisia puutteita siinä mahdollisesti ilmenee.* Toiseksi on tärkeä myös selvittää, *millaisia sosiaalisen ympäristön luomia verkostoja ikäihmiset pitävät tärkeinä ja mielekkäinä.* Näiden kysymysten avulla pyritään saamaan selville sosiaalisten verkostojen ja sosiaalisten rakenteiden merkittävyys elinympäristön kokonaiskokemiseen. Lisäksi kysymyksillä pyritään saamaan ne tahot, joiden varaan sosiaaliset suhteet erityisen vahvasti rakentuvat.

Toinen merkittävä ympäristökokemusten peruselementti on fyysinen ympäristö. Fyysisen ympäristön kokemisen kannalta on tärkeä selvittää, *kuinka viihtyisänä ikäihmiset pitävät ympäristöään ja onko ympäristössä turvallista oleilla ja viettää aikaa*. Tutkimuksessa halutaan selvittää myös, *mitkä fyysiset elementit vaikuttavat viihtyisyyteen*. Tähän liittyen pyritään selvittämään, *missä paikoissa mieluiten ollaan ja mitä paikkoja vältellään*. Näiden kysymysten avulla määritellään fyysisen ympäristön eri elementtien merkityksiä ja ikäihmisten paikkakokemusten luonnetta. Toisaalta kysymysten avulla saadaan selvitettyä mitkä asiat nousevat fyysisestä ympäristöstä erityisesti esiin ikäihmisten kokemusmaailmassa.

Kolmas pääalue tutkimuskysymyksissä on ympäristön funktionaalisuus eli toiminnallisuus. Tältä osa-alueelta halutaan selvittää ensinnäkin ikäihmisen liikkuvuutta eli, *kuinka laajalla säteellä kodistaan liikutaan ja kuinka usein*. Toiseksi halutaan kartoittaa, *millaisia tiloja ikäihminen käyttää arkipäivinä*. Kolmantena osa-alueena pyritään saamaan selville ikäihmisen osallistumisväylät eli se, *millaiseen toimintaan ja miten hän osallistuu päivittäin*. Näiden kysymysten avulla pyritään kartoittamaan tilojen käytön laajuus ja ikäihmisten päivittäisten toimintojen linkittyminen fyysiseen ympäristöön. Toiminnalliseen ympäristöön liittyvät kysymykset antavat osviittaa siihen, millä tavoin toiminta liittyy sosiaalisiin suhteisiin ja fyysisen ympäristön kokemiseen.

Tutkimuksessa oletetaan, että sosiaalisten, fyysisten ja toiminnallisten osa-alueiden kysymyksiin saadut vastaukset, luovat kokonaiskuvan ympäristön kokemisesta. Ikäihmisten erityisesti esille nostamat elementit ympäristössä osoittavat ne rakenteet, jotka vaikuttavat ikäihmisen ja ympäristön välisen vuorovaikutussuhteen syntymiselle arkipäivän tilanteissa.

Tämän tutkimuksen taustaolettamuksena on, ensinnäkin siis se, että tutkimusalueen ikäihmisten elinympäristökokemusten taustalta löytyy rakenteita ja elementtejä, jotka vaikuttavat tapaan kokea oma elinympäristö. Toisena taustaolet-

tamuksena on, että tietynlaiset paikat ikäihmisen elinympäristössä vaikuttavat turvattomimmilta kun toiset, johtuen niiden fyysisestä sijainnista tai fyysisestä olemuksesta. Tutkimuksessa ollaan kokonaisuudessaan kiinnostuneita inhimillisten kokemusten taustalla vaikuttavista säännönmukaisuuksista ja samankaltaisuuksista, jotka yhdistävät ikäihmisten tuntemuksia. (Järvinen & Järvinen 2000, 68).

1.3 Aineisto ja tutkimusmenetelmät

Tämän tutkimuksen perusta on aineistolähtöinen. Aineistonkeruumenetelmänä tutkimuksessa käytetään henkilökohtaista puolistrukturoitua teemahaastattelua. Tutkimuksessa haastatellaan kahdeksaa eläkkeellä olevaa 70–78 vuoden iässä olevaa, itsenäisesti, yksin asuvaa ikääntynyttä ihmistä. Yksin asuminen yleistyy Myrskylän (2005, 175) selvityksen mukaan jatkuvasti. Noin joka viides 55–59-vuotias asuu nykyään yksin, 70–74-vuotiaista kolmannes ja 85–89-vuotiaista melkein kaksi kolmannesta. Tähän tutkimukseen haastateltavien asuinmuodot vaihtelevat rivitalo-asunnoista luhtitaloasuntoihin ja kerrostaloasuntoihin. Tällä tavalla tutkimukseen saadaan moniulotteista näkemystä, johon ei vaikuta liikaa esimerkiksi tietynlainen asuntotyyppi.

Haastateltavat asuvat Tampereen itäpuolisella esikaupunkialueella, eli kaupunkimaisella alueella erilaisissa lähiöissä. Tutkimusalueeksi valittiin rajatusti Tampereen kaupunki, sillä valtaosa ikääntymiseen liittyvistä sosiaali- ja terveyspoliittisista toimintajärjestelmistä- ja käytännöistä toteutuu kunnan omilla ehdoilla, jolloin ne saavat paikallisesti omat piirteensä. (Jyrkämä teoksessa Uutela & Ruth (toim) 1994, 71). Saman kaupungin sisälle rajattuja ikääntyneitä asukkaita haastateltaessa voidaan olettaa heidän olevan sosiaali- ja -terveyspoliittisista lähtökohdista samalla viivalla, joten niistä aiheutuvat erot eivät vaikuta tutkimuksen tuloksiin.

Haastateltavat ovat kaikki asuneet omissa asunnoissa jo useampia vuosia, joten heidän voidaan ajatella tuntevan elinympäristönsä kohtuullisen hyvin ja olevan näin ollen oikeutettuja antamaan siitä arvioitaan ja vuorovaikutuskokemuksiin. Kaikkia haastateltavia yhdistää myös se samankaltaisuus, että kaikki ovat kohtuullisen terveitä ja kykenevät itse liikkumaan suhteellisen hyvin saavuttaakseen esimerkiksi palvelut, joita tarvitsevat arjessa. Haastateltavien samankaltaisten lähtöasetelmien vuoksi, haastateltavien kokemuksia on mielekästä myös vertailla rinnakkain ja etsiä niiden yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia suhteutettuna heidän tapansa käyttää ympäristöönsä. Tärkeää ei tässä tutkimusasetelmassa ole haastateltavien asuinpaikka sinällään, vaan se että tutkimusongelmaa on mielekästä tutkia paikallisesti rajoittuneen näkökulman kautta.

Tutkimuksen kohteena ovat itsenäisesti asuvat ikäihmiset, koska suurin osa ikäihmisistä, jopa 86 prosenttia 75 vuotta täyttäneistä, asuu tavallisissa asunnoissa itsenäisesti (Olsbo-Rusanen & Väänänen-Sainio 2003, 8). Kohderyhmä on siis laaja ja näin ollen tutkimuskohteena tärkeä. Tutkimuskohteen ikääntyneet ihmiset saavat kertoa tässä tutkimuksessa kokemuksiaan asumisympäristöstään ja suhtautumisestaan elinympäristöönsä kokonaisuutena. Asuinympäristökokemusten perusteella tutkimuksessa pyritään erittelemään ikäihmisten tapoja kokea ympäristö ja suhteuttaa kokemukset heidän tapoihinsa käyttää ympäristöä.

Ikäihmiset muodostavat heterogeenisen ikäryhmän, jonka jäsenten ei voida olettaa kokevan ja näkevän ympäristöönsä täysin samanlaisena. Tosin tietyn tyyppisesti ympäristöönsä käyttävät ja sen kanssa vuorovaikutuksessa samalla tavalla olevat ikäihmiset saattavat jakaa samantyyppisen kokemusmaailman ympäristönsä suhteen. Onkin tärkeää pohtia, luoko tietynlainen toiminta ja ympäristön käyttö, erilaisia kokonaisympäristönäkemyksiä ikäihmisille. Tämän tutkimuksen avulla voidaan pohtia niitä yhteiskuntasuunnittelun, yhdyskuntasuunnittelun ja aluesuunnittelun kehityslinjauksia, jotka voisivat parantaa tulevien ikäihmisten suhdetta ympäristönsä kanssa ja tätä kautta myös heidän hy-

vinvointiaan. Ruohonjuuritason ympäristökokemukset voivat toimia mielekkään pohjana näiden kehityslinjojen rakentamisessa.

On mielekästä määritellä tiettyjä käsitteitä, joilla asuinympäristöä sekä siellä tapahtuvaa toimintaa voidaan arvioida. Näillä käsitteillä pyritään ankkuroimaan tutkimus osaksi aluetutkimuksellista perinnettä. Tämän tutkimuksen tärkeimpiä käsitteitä ovat elinympäristö, ympäristön kokeminen, ikäihmiset, tila ja paikka. Käsitteenä ympäristö on oleellinen tutkimuksen kannalta ja se esiintyy siinä usein. Ympäristöllä tässä tutkimuksessa tarkoitetaan sosiaalisen ja fyysisen (rakennettu sekä luonto) ympäristön muodostamaa kokonaisuutta, sillä fyysinen ympäristö saa aina sosiaalisia ominaispiirteitä. (Kultalahti 1990, 16). Lisäksi ympäristöön kuuluvaksi liitetään toiminnallinen ulottuvuus.

Tutkimuksen haastateltavat ikäihmiset käyttävät ympäristöään kukin omalla henkilökohtaisella tavallaan ja osallistuvat siten sekä sen tuottamiseen että muokkaavat sitä tilallisesti. Tutkimuksen tarkoituksena on pyrkiä hahmottamaan ikääntyneiden ihmisten suhdetta elinympäristöönsä ja sen kokemiseen mikrotasolla, sekä tarkastella rakenteita, jotka vaikuttavat ympäristösuhteen taustalla.

2.0 IKÄÄNTYMINEN ELÄMÄNVAIHEENA

2.1 Ikääntymisestä

Vanhus-käsite on 1980- luvulta lähtien korvattu usein sanoilla ikääntynyt, ikäihminen, eläkeläinen. Myöhemmin käyttöön on otettu myös seniori-käsite. (Lähtenmäki 2003, 183). Tässä tutkimuksessa pyritään käyttämään lähinnä termistöä ikääntynyt, ikääntyvä ja ikäihminen, sillä ne ovat poliittisesti korrekteja eivätkä loukkaa tutkimuksen kohderyhmää. Ikäihmiset itse eivät nimittäin

useinkaan tunne itseään vanhoiksi tai vanhuksiksi, jolloin vanhus-käsitteen käyttäminen saattaa tuntua heistä loukkaavalta ja epäkorrektilta. (Koskinen et al. 1998, 11). Tässä luvussa tarkastellaan sekä ikäihmisen käsitettä että ikääntymistä koskevaa tutkimusta ja ikääntymisen teoriaa. Käsitteitä ja teorioita avaamalla pyritään hahmottamaan käsitteen kerroksellisuus ja erilaiset näkökulmat.

Olla vanha, ikäihminen tai ikääntynyt on yhteiskunnallinen luokitus, tapa mieltää asioita ja ihmisiä, tapa puhua ihmisistä ja asioista ja tapa hahmottaa maailmaa. Jokaisessa yhteiskunnassa onkin nimettynä vanhojen ihmisten sosiaalinen kategoria, jonka jäsenten asema, oikeudet, velvollisuudet ja rajoitteet ovat kustakin yhteiskunnasta riippuvainen. (Jyrkämä teoksessa Pohjolainen & Jylhä 1991, 87). Lähes samaa tarkoittavien käsitteiden moninaisuudesta huolimatta tämä yhteiskunnan väestönosa, on tärkeä ja jatkuvasti kasvava ryhmä, jonka tutkiminen on mielenkiintoista.

Ihmisen ikääntyminen riippuu siitä, miten ihmisen ikä arvioidaan. Arviointi voi tapahtua Lähteenmäen (2003, 189) mukaan ainakin viidellä eri tavalla. Yleisimmin käytetty ikämäärittäminen, *kronologinen ikä*, tarkoittaa yksilön ikää lasketuina vuosissa hänen syntymästään eteenpäin. *Biologinen ikä* puolestaan tarkoittaa eräiden eliniän pituudelle tärkeiden fysiologisten toimintojen ja elinjärjestelmien kapasiteettia eli yksilön vanhenemisnopeutta suhteessa muihin yksilöihin. *Psykologinen ikä* tarkoittaa yksilön kognitiivisia, sensorisia ja psykomotorisia suorituksia suhteessa toisiin yksilöihin, kun taas *sosiaalinen ikä* ilmaisee muutoksia sosiaalisissa rooleissa ja aktiviteeteissa eri elämänvaiheissa. Viimeinen ikämäärittäminen, *toiminnallinen eli funktionaalinen ikä*, ilmaisee yksilön kapasiteetin suhteessa toisiin samanikäisiin tietyssä yhteisössä.

Vuoden 2005 alussa suomalaisista oli 65 vuotta täyttäneitä 15,9 prosenttia väestöstä ja vuonna 2030 ennustetaan yli 65-vuotiaita olevan Suomessa jo yli neljännes väestöstä. Suomessa elinajanodote on tulevaisuudessakin erittäin korkea, sillä vastasyntyneen tyttölapsen elinajanodote oli 82,3 ja poikalapsen 75,3 vuot-

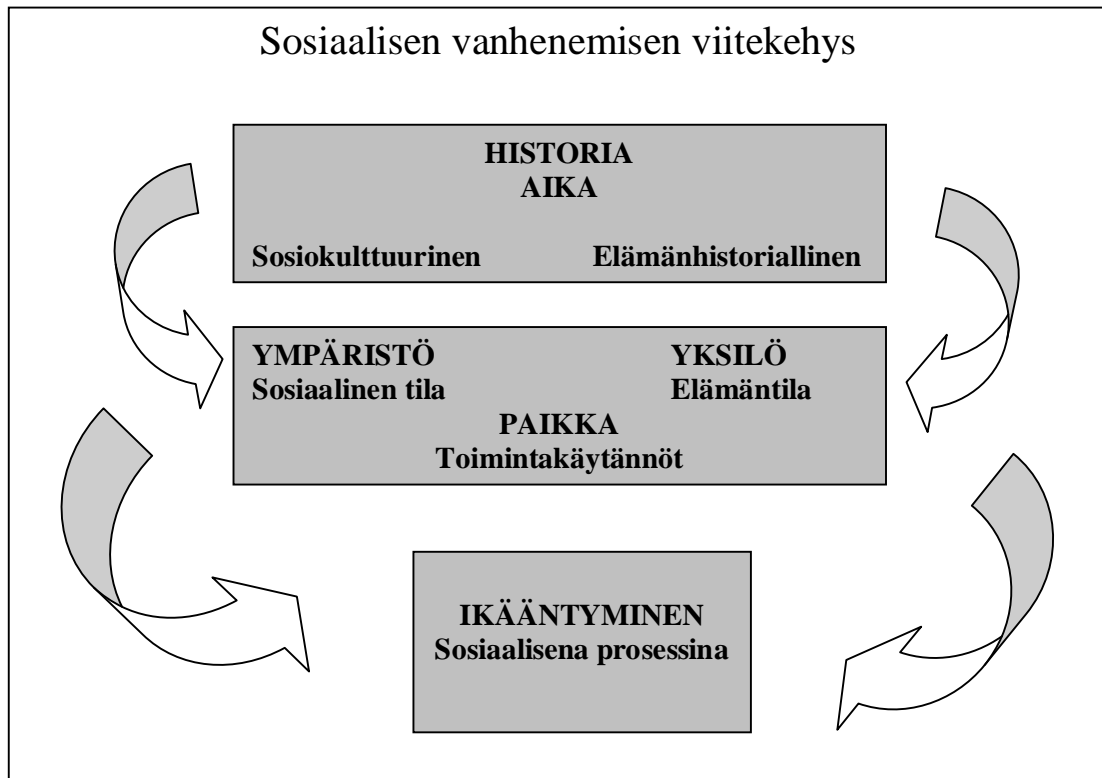
ta vuonna 2004. (Tilastokeskus www-dokumentti). Näin ollen iäkkäitä ihmisiä tulee todennäköisesti olemaan Suomessa runsaasti myös tulevaisuudessa, johtuen korkeasta elintasosta ja teknologian kehityksestä.

Globaalista näkökulmasta tilanne on myös hyvin samanlainen, sillä väestöennusteiden mukaan vuonna 2050 joka viides ihminen maailmassa on yli 65-vuotias. Tämä merkitsee määrällisesti jopa 2,5 miljardia ihmistä. (Koskinen et al. 1998, 21). Suomessa hyvän toimintakyvyn säilyminen yhä iäkkäämmäksi on etenkin viime viimevuosikymmenten ilmiö. Tällä hetkellä toimintakyky alkaa alentua selvästi vasta 75–80 vuoden iässä, joskin yksilölliset erot vaikuttavat suuresti. (Olsbo-Rusanen et al. 2003, 8).

Gerontologia on monitieteellinen ja enenevässä määrin tieteidenvälinen tutkimuksenala, joka tutkii biologisia, psyykkisiä ja sosiaalisia vanhenemisprosesseja ja niiden suhdetta elämäntilanteeseen. (Vaarama & Koskinen 2005 www-dokumentti). 1950-luvulla on Suomessa käynnistynyt myös sosiaaligerontologinen tutkimus, joka tarkoituksenaan on ollut kuvata ja selittää vanhenemistä yhteiskunnassa sekä yksilön että yhteiskunnan näkökulmasta ja pyrkiä etsimään ratkaisuja niihin ongelmiin, jotka johtuvat vanhenemisestä. (Isohanni et al. 1993, 40). Sosiaaligerontologian kehitys liittyy kolmeen suureen yhteiskunnalliseen muutokseen. Nämä ovat ensinnäkin väestön ikärakenteen muuttuminen, toiseksi teollistuminen ja kolmanneksi kaupungistuminen.

Sosiaaligerontologian tutkimuskohteena on erityisesti sosiaalinen vanheneminen, jota voidaan tarkastella makrotasolla tai mikrotasolla. Makrotason tutkimus kohdistuu väestön ikääntymisen aiheuttamia muutoksia yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja toimintoihin. Mikrotasolla vastaavasti tarkastellaan muutoksia, jotka ilmenevät yksilön ja yhteiskunnan välisissä suhteissa ikääntymisprosessin seurauksena. (Pohjolainen teoksessa Pohjolainen & Jylhä 1991, 21). Tässä tutkimuksessa keskitytään mikrotason vuorovaikutukseen yksilön ja yhteiskunnallisen elinympäristön välillä.

Sosiaaligerontologian professori Jyrki Jyrkämä on tutkinut yhteiskuntatieteiden tohtori Seppo Randellin kanssa sosiaalista vanhenemista muuttuvassa yhteiskunnassa. Jyrkämän ja Randellin (1987, 4) mukaan sosiaalisen ikääntymisen on katsottu muodostavan ikääntymisen keskeisen tulkintakehikon ja ikääntymisen olevan suurelta osin sosiaalinen tapahtuma. Ikääntymisen sosiaalisuuden voidaan nähdä tarkoittavan sitä, että ikääntyminen tapahtuu yhteiskunnassa, jolloin se, miten yhteiskunta rakentuu, vaikuttaa siihen, millaista on olla ikääntynyt.

Kuvio 3. Sosiaalisen vanhenemisen ilmeneminen ajallis-paikallisena ympäristön ja yksilön välisenä prosessina. (Jyrkämä 1995 mukailten).

Sosiaalinen ikääntyminen ei Jyrkämän ja Randellin mukaan kuitenkaan ole kaipa-alaisesti vain yhteiskunnasta riippuvainen, vaan se on nähtävä sekä yhteiskunnan ja yksilön, ympäristön ja yksilön että yksilön ja hänen sosiaalisten ryhmiensä vuorovaikutuksena. Jyrkämä ja Randell toteavat sosiaalisen vanhenemisen olevan ajallis-paikallinen prosessi, joka muotoutuu ja rakentuu ympäristön ja yksilön välisenä vuorovaikutuksena. (Kuvio 3.). Tämä vuorovaikutus tapahtuu sosiaalisina toimintakäytäntöinä, jotka kohdistuvat niissä mukana oleviin ikääntyviin ihmisiin. Tällöin ikääntyneet ihmiset voivat myös synnyttää ja muuttaa näitä sosiaalisia käytäntöjä. Jyrkämä ja Randell huomauttavat vanhenemisen olevan ajallisesti muuttuva ilmiö ja muutoksien tapahtuvan toimintakäytäntöjen muutoksina, vanhojen toimintakäytäntöjen häviämisenä ja uusien syntymisenä. Sosiaalisen ikääntymisen voidaan joka tapauksessa nähdä olevan muita ikääntymisen elementtejä yhteen sitova käsite, joka uusiutuu ja rakentuu vuorovaikutusprosessien kautta.

Ikääntymistutkimuksen piirissä esiintyy kaksi pääteoriaa, jotka pyrkivät määrittelemään sitä, miten ikääntyminen tapahtuu yhteiskunnassamme. Tutkimuksessa käytetyt teoriat jakautuvat kahteen ryhmään, joista toinen on aktiivisuusteoria (*activity theory*) ja toinen irtautumisteoria (*disengagement theory*). Lisäksi vanhenemiseen liittyen on esitetty erillinen jatkuvuusteoria (*continuity theory*). (Isohanni et al. 1993, 40; Jyrkämä & Randell 1987, 80; Pohjolainen teoksessa Pohjolainen & Jylhä (toim.) 1991, 27). Näitä sopeutumisenäkökulmaan liittyviä teorioita ei välttämättä tarvitse nähdä toisiaan poissulkevinä, vaan voidaan pikemminkin ajatella niiden olevan vaihtoehtoisia valintoja erilaisissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa. (Jyrkämä 1994, 66). Nämä ikääntymistä koskevat teoriat toimivat hyvänä pohjana ikääntymisen moniulotteisuuden ymmärtämisessä.

Aktiivisuusteorian mukaan ikääntyvä ihminen rakentaa minäkuvansa toimijuuden kautta ja erilaiset roolit ovat tärkeitä. Keski-ikässä jo saavutettujen roolien ja harrastusten säilymistä pidetään aktiivisuusteoriassa tärkeänä. Toiminta ja aktiiviteetit pitävät iäkkään ihmisen tämän teorian mukaan onnellisena. Aktiivisuusteoriaa kohtaan on esitetty kritiikkiä, johtuen siitä, että se sopii terveille ikään-

tyneille ihmisille, mutta ei sairaille. (Jyrkämä & Randell 1987, 80). Toisaalta kritiikkiä on tullut aktiivisuusteorian osalle siitä, että sitä pidetään vaan joukkona oletuksia, jotka saattavat kuvata joidenkin ikäihmisten sosiaalista vanhenevista.

Irtautumisteoria on vastakkainen aktiivisuusteorialle. Sen mukaan vanheneva ihminen pyrkii vapautumaan sosiaalisista velvollisuuksistaan ja vetäytyy aktiivisesta toimijuudesta asteittain. (Pohjolainen teoksessa Pohjolainen & Jylhä 1991, 28). Teorian mukaan vetäytyminen on väistämätöntä ja välttämätöntä onnistuneen vanhenemisen kannalta. Teorian mukaan yhteiskunnan huomion tulee siirtyä nuorempiin ihmisiin ja jättää ikääntyvät vähemmälle huomiolle. Irtautumisteoriaa on kritisoitu siitä, että teoria esittää ikääntyvän ihmisen yhteiskunnasta irtautumisen liian yksinkertaistettuna tapahtumana. Toisaalta kritiikki on kohdistunut siihen, että monet ikääntyvät ihmiset haluavat jatkaa toimintojaan, eivätkä vetäytyä kaikesta toiminnasta syrjään. Näin ollen irtautumisella ei olisi suotuisaa vaikutusta kaikkiin ikääntyviin ihmisiin. Irtautumisteoriasta keskeisenä sosiaalista vanhenemista selittävänä tekijänä on sittemmin pääosin luovuttu. (Jyrkämä & Randell 1987, 53).

Jatkuvuusteoria poikkeaa kahdesta edellisestä siten, että sen lähtöolettamuksena on vanhuutta edeltävän kehityksen merkitys. Se ei oleta ikääntyneiden muodostavan edellisten kolmen teorian tapaan yhtenäistä ryhmää, vaan edustaa kehitysteoreettista näkemystä. Teoria painottaa olosuhdetekijöitä ja persoonallisuutta ikääntymiseen sopeutumisessa. Ihminen pyrkii sekä ulkoiseen että sisäiseen jatkuvuuteen. Jatkuvuus nähdään dynaamisena prosessina ja ihminen pyrkii sopeutumaan muutoksiin. (Jyrkämä & Randell 1987, 79). Jatkuvuusteoria tarkastelee ihmistä ja elämää kokonaisuutena, mutta sitä on käytetty harvoin empiirisissä tutkimuksissa. Teoria on saanut kritiikkiä osakseen sekä siitä, että se koskee vain terveitä vanhuksia ja myös siitä, että sen käsitteitä ei ole täsmennetty yhtä tarkoiksi kuin aktiivisuus- ja irtautumisteorioissa. (Pohjolainen teoksessa Pohjolainen & Jylhä 1991, 28).

Lähinnä keskustelu teorioista on painottunut aktiivisuus- ja irtautumisteorian välille. Kun kiista aktiivisuus- ja irtautumisteorian paremmuudesta ei ole ratkennut empiirisillä tutkimuksilla, on viime vuosina tuotu esiin ajatusta, että koko ongelma on näennäinen ja riippuu huomattavassa määrin näkökulman valinnasta. Varhaisvanhuutta tarkasteltaessa, ikävuosien 65–75 välillä, voidaan kuitenkin aktiivisuusteoriaa pitää pätevämpänä selittäessä ihmisten elämään tyytyväisyyttä ja eläkevuosiin sopeutumista. Jos tarkastelun kohteena on myöhäisvanhuus, ns. vanhemmat vanhat, voi irtautumisteoria olla soveltuvampi. (www-dokumentti, Tapani Sihvola).

Vanhuuden uusi jaksottaminen onkin tuonut kielenkäyttöön käsitteet "kolmas ikä" ja "neljäs ikä", joista kolmas ikä kuvaa juuri tuota aktiivisuuden ja toimeliaisuuden täyttämää elämänjaksoa, mitä edustaa esim. kansainvälinen kolmannen iän yliopisto-liike. Neljäs ikä puolestaan on se elämänvaihe, jossa ihminen joutuu yhä enenevässä määrin turvautumaan muiden apuun ja tukeen selviytyäkseen heikkenevän terveyden ja vanhuuden sairauksien alentaman toimintakyvyn varassa päivittäisestä elämästään. (Olsbo-Rusanen & Väänänen-Sainio 2003, 10; Isohanni et al. 1993, 40)

Tämän tutkimuksen näkökulmana painottuu aktiivisuusteoria, sillä tutkimuksen kohderyhmään kuuluvat itsenäisesti asuvat ikäihmiset, ovat suhteellisen terve ryhmä ja heidän ikänsä on myös keskimääräisesti lähellä kolmannen iän määritelmää. Tutkimukseen haastateltavat ikäihmiset voidaan määritellä siinä mielessä aktiivisiksi vuorovaikutuksen ottajiksi, että he ovat esimerkiksi lähteneet mukaan tällaiseen tutkimukseen vapaaehtoisesti ja omasta mielenkiinnostaan. He ovat myös muuten aktiivisia ja liikkuvat ympäristössään henkilökohtaisten rajojensa mukaan. Toisaalta jatkuvusteoria vaikuttaa myös tutkimuksen näkökantoihin, sillä yksilöiden erilaiset elämänvaiheet ja persoonallisuudet on mielekästä nähdä ikäihmisten elinympäristökokemusten taustalla.

Sosiaalisessa vanhenemisessa voidaan Hammarströmin-Tornstamin (1975, 38) mukaan erottaa kolme erilaista tasoa. Ensimmäinen on yhteiskunnallinen taso,

jolla tarkoitetaan yhteiskunnan yksilölle antamia asemia sosiaalisessa rakenteessa esimerkiksi eläkeikää. Toisen tason Hammarströmin-Tornstam jäsentää yksilöiden välille, jolloin ikäihmisen sosiaalisen ympäristön luovat yksilöt vuorovaikutteisesti määrittelevät ikäihmisen vanhenemisen asteen. Määrittely tapahtuu Hammarström-Tornstamin mukaan usein biologisten ja psykologisten ulkoisten merkkien mukaan. Viimeisenä tason muodostaa ihmisen oma käsitys ikääntymisestään.

Kokonaisuudessaan ikääntyminen voidaan siis nähdä ja määritellä useasta erilaisesta näkökulmasta eri teorioiden valossa, joka vaikuttaa osaltaan ikäihmistä käytävän keskustelun moniulotteisuuteen ja saattaa tehdä siitä hajanaistakin. Joka tapauksessa ikääntyminen on luonnollinen kehityskulku, joka tapahtuu yhteiskunnallisissa raameissa ajallisesti ja paikallisesti. Ikääntyminen etenee kuitenkin eri ihmisillä erilailla, johtuen ihmisten heterogeenisuudesta, yksilöllisyydestä ja erilaisista sekä fyysisistä että sosiaalis- kulttuurisista elinympäristöistä. Näin ollen ilmiönä ikääntymisen voidaan nähdä olevan sekä yleinen että yksilöllinen.

2.2 Ikäihmiset ja yhteiskunnallinen muutos

Ikääntyneiden yhteiskunnallista asemaa koskevan keskustelun taustalla vaikuttaa se, miten heidän asemansa nähdään osana yhteiskunnallisia rakenteita. Siksi tällaisen yhteiskuntaan ja ikäihmisiin kohdistuvan tutkimuksen pohjana on hyvä tarkastella ikäihmisten ja yhteiskunnan välisiä suhteita ja siihen liittyvää teoriaa. Tällä tavoin voidaan paremmin ymmärtää niitä ajatusmalleja ja käytäntöjä, jotka yhteiskunnassamme vallitsee.

Ikääntyneet luokitellaan yhteiskunnassa yleensä omaan kategoriaansa. Vaikka tällaisen kategorian olemassa olo on universaali, se ei kuitenkaan tarkoita, että ikääntyneet käsitettäisiin samalla tavoin kaikkialla ja kaikkina aikoina. Käsitys ikääntymisestä onkin sidoksissa paikkaan, aikaan ja vallitsevaan kulttuuriin.

(Jyrkämä teoksessa Pohjolainen & Jylhä 1991, 87; Lähteenmäki 2003, 9-11). Ikäihmisten asema yhteiskunnassamme on riippuvainen siitä, miten ikääntyminen nähdään niin tiedollisesti kuin kokemuksellisestikin.

Nyky-yhteiskunnassamme ikääntyminen koetaan kaksipuolisena ilmiönä. Toisaalta ikääntyminen nähdään uutena aktiivisuuden, uudenlaisten elämis- ja kulluttamismahdollisuuksien kautena, jota aletaan tuoda yhä enenevässä määrin esiin muun muassa mainoksissa ja laajemminkin mediassa. Kun taas toisaalta ikääntyminen nähdään uhkaavana kohtalona, jossa terveyden pettäessä saateen joutua makaamaan sairaalan yksinäisyyteen. (www-dokumentti, Jyrki Jyrkämä). Kumpi puoli ajattelumallissa painottuu enemmän, on yksilöllisistä kokemuksista ja tiedoista kiinni. Lisäksi siihen vaikuttaa yhteiskunnallisessa keskustelussa ja mediassa esiin tuodut asiat ja näkökulmat.

Modernisaatioteoria on tunnetuin kulttuuriantropologinen selitysmalli vanhojen asemasta ja arvostuksesta eri kulttuureissa ja niiden erilaisissa kehitysvaiheissa. Ensimmäisenä teorian esittivät Cowgill ja Holmes (1972). He päätyivät 14 eri kulttuuria koskeneen vertailututkimuksen perusteella teoriaan, jonka mukaan vanhusten asema yhteiskunnassa on kääntäen verrannollinen yhteiskunnan modernisoitumiseen. Toisin sanoen, mitä alhaisempi on yhteiskunnan nykyaikaisuusaste, sitä arvostetumpi on ikäihmisten asema. (Pohjolainen teoksessa Pohjolainen & Jylhä 1991, 44).

Modernisaatioteorian perusajatus onkin, että primitiivisissä yhteisöissä ja esiteollisessa, maatalousvaltaisissa yhteisöissä vanhoilla ihmisillä on arvostettu ja merkittävä asema omassa kulttuurissaan. Teollistumisen ja kaupungistumisen myötä vanhusten asema heikkenee ja nopeasti kehittyvissä yhteiskunnissa vanhukset työnnetään syrjään niin työelämästä kuin muustakin yhteiskunnallisesta osallistumisesta ja he jäävät kulttuurisesti "marginaaliin". (Koskinen et al 1998, 30). Modernisaatioteorian mukaan ikäihmisten sivuun jäämisellä on vaikutusta myös heidän elinympäristöönsä.

Modernisaatioteorian mukaisesti sukupolvet etääntyvät toisistaan yhdyskuntarakenteen muutoksen mukana, koska asuntoalueiden rakenne muotoutuu ikäryhmien mukaan. Nuoremmat siirtyvät paremmille asuinalueille, jonne myös palvelut keskittyvät. Ikääntyvät sitä vastoin jäävät taantuville alueille heikkenevien palveluiden varaan. Kaupunkimainen asuminen ja työikäisten runsas muutoliike heikentää myös perhesolidaarisuutta. Kattavat koulutusjärjestelmät ja monipuoliset tietojärjestelmät vähentävät myös vanhojen ihmisten aiemmin arvostettua merkitystä tiedon ja perinteen kantajana. (Koskinen et al. 1998, 30). Modernisaatioteoria olettaa, että jälkiteollistuneessa yhteiskunnassa, postmodernissa kulttuurissa, vanhojen ihmisten asema alkaisi jälleen vahvistua. Tämä johtuisi toisaalta väestömuutoksesta, ikääntyneiden lukumäärän merkittävästä kasvusta ja toisaalta koulutuksen ja yhteiskunnallisten valmiuksien tuomasta poliittisesta merkityksestä demokraattisissa yhteiskunnissa.

Modernisaatioteorian kritiikki kohdistuu siihen, että se idealisoi historiaa. Joidenkin sosiaalishistorioitsijoiden mukaan modernisaatiotekijät eivät ole olleet pääsyyinä ikäihmisten aseman heikkenemiseen, vaan yhteiskunnan kulttuuristen arvojen ja ideologioiden muutokset. (Koskinen et al. 1998, 30). Toisaalta modernisaatioteoriaa on arvosteltu muun muassa siitä, että siinä ei ole määritelty riittävän tarkasti, mitä modernisaatiolla tarkoitetaan ja mitkä ovat ne prosessit, joiden kautta matala nykyaikaistumisaste ja vanhusten aseman arvostus liittyvät toisiinsa. (Pohjolainen teoksessa Pohjolainen & Jylhä 1991, 44). Joka tapauksessa modernisaatioteoria ei ole vakiinnuttanut paikkaansa yhteiskunnallisessa keskustelussa, vaan näkemyksiä ja niitä tukevia empiirisiä tutkimuksia on suuntaan ja toiseen.

Selvää on kuitenkin se, että ihmiset ikääntyvät tästä eteenpäin erilaisessa yhteiskunnassa kuin tähän asti. Globalisaation kautta tuotannon ja kulutuksen järjestelmien maailmanlaajuistuminen, uudet sekä kulttuuriset että sosiaaliset käytännöt ja uudenlainen teknologia muuttavat nopeassa tahdissa yhteiskunnallisia oloja ympäri maailman, joka heijastuu lopulta myös ikäihmisten paikalliseen elinympäristöön. Tämä ei voi olla vaikuttamatta myös ikääntyneiden kokemuk-

siin ympäristöstään. Koskisen et al. (1998, 36) mukaan jälkitekollisen yhteiskunnan vanhuuskäsitykselle on erityisesti leimallista, että sen yhteydessä on alettu pohtia sitä, millaista vanhuus ja ikääntyminen ovat tulevaisuudessa. Tähän yhteiskunnalliseen muutokseen liittyvään ajatusmalliin sopii myös tämä tutkimus, jonka avulla pyritään saamaan ruohonjuuritason tietoa iäkkäiden ihmisten kokemuksista elinympäristöstään ja tällä tavoin antaa tietoa myös tulevaisuuteen suuntautuvaan ikääntymiseen liittyvään yhteiskunnalliseen keskusteluun.

EU-maiden linjaus vanhuuspolitiikassa 2000-luvulle on selkeä. Väestön vanhe-
tessa kotona asumista pyritään tukemaan, mutta kuitenkin laitoshoidon pyritään
rinnalla kehittämään mahdollisimman toimivaksi. (Ministry of the environment
1999, 12-18). Kansallisesti kuljetaan vanhuspolitiikan suhteen samoilla linjoil-
la. Matti Vanhasen hallitusohjelmassa väestön ikääntymisen todetaan olevan
yksi asuntopolitiikan keskeisimpiä haasteita. Vanhusten kotona asumista pitäisi
hallitusohjelman mukaan tukea ja järjestää asumiseen liittyviä palveluja. (www-
dokumentti Vanhasen hallituksen ohjelma). Joka tapauksessa vanheneminen on
koko Euroopan yhteinen kohtalo, sillä vanhusväestön määrä on noussut niin
suureksi, että se on pakko ottaa huomioon niin sosiaalipoliittisissa kuin yhteis-
kuntapoliittisissakin ratkaisuisissa.

Yhteiskunnallisia muutoksia on ollut viime vuosikymmeninä paljon ja arkimaailmamme on muuttunut yhä teknologisemmaksi ja globaalimmaksi. Muutokset yhteiskunnassa ja kulttuurissa eivät voi olla vaikuttamatta myös ikäihmisten päivittäiseen elinympäristöön. Ikäihmisten asema yhteiskunnassa on vahvasti riippuvainen siitä, kuinka hyvin ikäihminen pysyy mukana yhteiskunnallisessa kehityksessä ja muutoksessa. Tällöin erityisen tärkeää on se, kuinka hyvin ikäihminen kykenee sopeutumaan muutokseen ja kääntämään sen itselleen hyödylliseksi. Ikäihmisen ja yhteiskunnan välinen suhde ja vuorovaikutus ovatkin tästä näkökulmasta tarkasteltuna äärimmäisen yksilöllisiä.

3.0 IKÄIHMISEN ASUMINEN JA YMPÄRISTÖ

3.1 Tilasta paikaksi

Tila on käsitteenä hyvin moniselitteinen ja abstrakti. Tila voidaankin käsittää maantieteellisesti usealla eri tavalla. Perinteisin tapa ymmärtää tilan olemus on *absoluuttinen tila*. Tila käsitetään tällöin kolmiulotteisena hahmona, joka kantaa ilmiöt ja materian, ja on melko lähellä käsitteen arkipäiväisen käytön sisältöä. Kuitenkin tämä fyysis-matemaattinen käsite tilasta absoluuttisena, on maantieteen nykykeskusteluissa jäänyt taka-alalle. *Relatiivinen tilakäsitys* käsittelee tilan syntyvän seurauksena tilassa olevasta substanssista. Tila koostuu tämän käsityksen mukaan materian tai sosiaalisten suhteiden välisestä systeemisestä, jolloin ilman materiaa ei ole tilaakaan. (Häkli 1992, 24).

Kolmas ja nuorin tilakäsitys maantieteessä on *relatiivinen tilakäsitys*. Relatiivisen tila-käsityksen mukaan tila saa merkityksensä yhteiskunnan ominaisuutena, jolloin tila ja sen substanssi nähdään perimmiltään ykseytenä. (Häkli 1992, 27). Perusajatuksena on siis kohteiden tai tapahtumien vuorovaikutus keskenään, joka on sidottu aikaan ja prosessiin. Tilan käsite on laajentunut ajan myötä karttaan perustuvan tilan lisäksi tilan ymmärtämiseen yhteiskunnallisena ja tajuntaan liittyvänä kategoriana. Tila itsessään ei ole absoluuttinen, relatiivinen tai relatiivinen, mutta voi olosuhteista riippuen olla jotakin näistä.

Lefebvren (1991, 38) tilakäsitykset pohjautuvat sosiaaliseen tilakäsitykseen, jossa ajatuksena on tilan tuottaminen ei-intuitiivisten sosiaalisten prosessien kautta. Lefebvre jakaa tilan kolmeen eri käsitteeseen: spatiaaliseen tilaan, eli aistittuun tilaan; tilan representaatioon, eli havaittuun ja käsitteellistettyyn tilaan sekä representaation tilaan, jolla hän tarkoittaa tilaa elettyä ja koettuna tilana. Siihen liittyvät myös myytit, uskomukset sekä toiveet. Tilaan liittyvät Lefebvren mukaan myös erilaiset valtakäsymykset, koska erilaisilla tilan käyttäjillä on

aina monia erilaisia intressejä sitä kohtaan. Tilan voidaan siis katsoa olevan aina yhteiskuntaan sidottu.

Spatiaalisuus on tilan ominaisuus, jolla pyritään selittämiseen. ”Tila sellaisenaan” erottuu ”spatiaalisuudesta” suhteessa sosiaaliseen. Spatiaalisuus onkin sosiaalisesti tuotettua, uusinnettua ja organisoituvaa tilaa, joten sen perusta on sosiaalisessa. (Häkli 1992, 29). Sosiospatiaalinen dialektiikka näin ollen ohjaa kaksisuuntaista prosessia ihmisten ja ympäristön välillä. Ihmiset luovat ja muuntavat tiloja ja samalla heihin vaikuttaa monin tavoin tilat, joissa he elävät. Haarnin (teoksessa Haarni et al. 1997) mukaan ei olekaan vain yhtä järjestystä, paikkaa tai tilaa, vaan eri ihmisryhmät ja heidän elämäntätönsä tuottavat erilaisia tiloja ja paikkoja. Tämän tutkimuksen mielenkiinnon kohteena onkin se, millaisiksi nämä käsitteet muodostuvat ikäihmisten omassa elinympäristössä ja mitkä seikat niiden sellaisiksi muotoutumisen takana mahdollisesti ovat.

Tilan on nähty olevan niin tärkeä tekijä sosiaalisesti, että se itse asiassa tuottaa sosiaalista käyttäytymistä. Tilan ja sosiaalisen elämän suhde on niin tiivis, että Manuel Castellsin (1997) mukaan yhteiskunnan tilallista ulottuvuutta voidaan selittää jopa vain sosiaalisesta todellisuudesta käsin. Tämän vuoksi sosiaalinen ympäristö on tiiviisti yhteydessä tilallisuuteen. Oikeastaan sosiaalisten elementtien kautta syntyy tilanne, jossa tuotetaan myös uutta yhteiskunnan tilallista ulottuvuutta. Näin ajateltuna tila ei ole ulkoinen sosiaalisiin prosesseihin nähden vaan niihin sisältyvä.

Tilan käsite vaikuttaa tutkimuksen taustalla ja toimii eräänlaisena kehyksenä ympäristökokemuksille. Tila- käsitteen kannalta tässä tutkimuksessa erityisen tärkeänä voidaan pitää sosiaalisen tilan käsitettä, jossa yhdistyy sekä rakenteet ja aineellinen, eli sosiaalinen ja spatiaalinen. Ymmärtämällä tila sosiospatiaalisuutena ollaan varsin lähellä aiemmin esitettyä relationaalista tilakäsitystä. Tässä tutkimuksessa tila nähdään muodostuvan siis sosiaalisten suhteiden kautta (ks. myös Koskela 1994, 24), jonka vuoksi ymmärryksemme tilasta on myös sosiaalisten prosessien tulosta.

Paikan käsite on myös tärkeä pohdittaessa tilan problematiikkaa ja merkityksiä. Paikan käsitteellä viitataan humanistisessa tutkimuksessa ihmisen ympäristösuhteeseen. Kun ihminen luo tiloihin tunnesiteitä ja merkityksiä muistojen, vaikutelmien ja tunteuksien kautta, tiloista tulee subjektiivisesti koettuja paikkoja. Tila ei ole tällöin enää objektiivinen ja ulossulkeva, vaan osa ihmisen kokemusmaailmaa. Yleensä paikkojen muotoutuminen tapahtuu kuitenkin ajan myötä arkitoimintojen välityksellä. Nimenomaan tilassa olemisen tai liikkumisen seurauksena alamme luoda siteitä paikkaan. Ne eivät siten ole abstraktioita tai käsitteitä vaan suoraan koettuja elämismaailman osasia, joihin on sitoutuneena lukuisasti erilaisia merkityksiä. Elämän aikana muodostetut tunnesiteet, merkitykset ja muistot eri paikkoihin liittyen muodostavat yhdessä yksilön jatkuvasti muuttuvan ja kehittyvän paikkaidentiteetin. (Relph 1976, 140; Korpela 1989). Myönteinen paikkaidentiteetti vahvistaa myös ihmisen omaa identiteettiä, joten paikkakokemukset eivät ole ihmiselle vähäpätöisiä.

Ympäristön merkitys ikäihmisten hyvinvointiin ja identiteettiin alettiin tiedostaa vasta 1970-luvun lopussa, jolloin myös maantieteilijät keskittyivät paikan merkitykseen. Relph (1976) on tutkimuksissaan keskittynyt paikan identiteettiin. Hän on tutkinut eri tapoja, joilla paikat ilmenevät kokemuksissamme ja tietoisuudessamme elämismaailmasta. Paikat toimivat Relphin mukaan ihmisten identiteetin ja turvallisuuden tunteen keskuksina, mutta muun muassa modernin yhdenmukaistavan suunnittelun seurauksena paikkojen autenttinen kokeminen, luominen ja säilyttäminen ovat tulleet vaikeaksi. Tästä seurauksena voi Relphin mukaan olla paikattomuuden tunne, jolloin yksilö tuntee itsensä ulkopuoliseksi ja juurettomaksi. (Häkli 1999, 83; Aura et al. 1997, 127). Paikan merkitys osana käsitystämme ympäristöstämme ja itsestämme on siis merkittävä.

Ihmismaantieteessä tärkeää paikkaan liittyvää tutkimusta on tehnyt 1970-luvulta lähtien myös maantieteilijä Yi-Fu Tuan. Teoksessaan *Space and Place* (2003) hän käsittelee ihmisten tunteuksia ja ajatuksia tilasta ja paikasta sekä niihin liittyvistä käsitteistä, kuten kodista, naapurustosta ja kansakunnasta. Tärkeäksi

seikaksi Tuanin ajattelussa nouseekin juuri se, miten ihmiset kokemuksensa ja tulkintansa avulla luovat merkityksiä maailmasta itsensä ympärille. Aistitun maailman tärkeys, subjektiivisuus ja kokemuksellisuus nousevat Tuanin teksteissä tärkeään asemaan.

Yi-Fu Tuan on luonut myös topofilian käsitteen. (Tuan 2003, Tuan 1990). Hän määrittää topofiliaan kuuluviksi kaikki ihmisen affektiiviset eli tunnepitoiset sidokset, joita hänellä on aineelliseen ympäristöönsä. Tuan mietiskelee ympäristön moniulotteisuutta seuraavasti: ”Ihmiset kaikkialla, näin uskon, tavoittelevat myös tyytyväisyyttä ja iloa. Heille ympäristö ei ole pelkästään käyttökelpoinen resurssipohja ja sopeutumista vaativien luonnonvoimien joukko, vaan myös varmuuden ja mielihyvän lähde, syvällisen kiintymyksen ja rakkauden kohde.”

3.2 Asuin ympäristön kokeminen

J.P. Sarola on tehnyt urauurtavasti tutkimusta suomen sosiaaligerontologian tutkimuskentällä ikäihmisten ja ympäristön keskinäisestä suhteesta. Sarolan (1996, 33) mukaan suomalaisessa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa ympäristö on usein jaettu fyysiseen, sosiaaliseen ja psyykkiseen ympäristöön. Näiden lisäksi on puhuttu kulttuuriympäristöstä, jolla on tarkoitettu jonkin yhteisön perinteitä, lakeja, moraalia, arvoja ja normeja. Sarola huomauttaa, että ihmiset ikääntyvät erilaisissa paikoissa, joilla on persoonallisia, sosiaalisia, yhteisöllisiä ja fyysisiä ominaisuuksia. Sarolan esille tuoma asuinpaikkojen uniikkisuus ja yksilöllisyys on hyvä ottaa huomioon kaikessa ikäihmisten ja heidän elinympäristöään käsittelevässä tutkimuksessa.

Ympäristössä on sekä ihmisen tekemiä piirteitä että luonnon muokkaamia elementtejä. Ne yhdistettyinä kollektiivisiin piirteisiin ja sosiaalisiin verkostoihin muodostavat ympäristön sosiaaliset ja fyysiset piirteet. Sarolan (1996, 35) mukaan on tärkeää myös ottaa huomioon, että yksilölliset tekijät vaikuttavat ympäristöä hahmotettaessa. Ympäristö ei näin ollen näyttäyty samalla lailla kaikille.

Tässä tutkimuksessa ympäristöksi käsitetään ne fyysiset ja sosiaaliset elementit, jotka muodostuvat tärkeiksi kriteereiksi ikäihmisen hahmottaessa ja jäsenellessä elämäänsä vaikuttavia tekijöitä. Lisäksi huomioidaan ympäristön toiminnallinen puoli.

Golant (1984) on kritisoinut ikääntymistutkimuksen ympäristökäsitystä yleisesti ottaen siitä, että ikäihmisen ympäristö on niissä usein keinotekoisesti rajattu johonkin ympäristön näkökulmaan kuten esimerkiksi asunnon fyysisiin ominaisuuksiin. Asunnon käyttökelpoisuutta tutkittaessa on tällöin jäänyt huomioimatta esimerkiksi naapuruston sosiaalinen rakenne ja muut vastaavat ulottuvuudet. Golantin mukaan eri tieteenalojen edustajat käyttävät suppeita ympäristömääritelmiään, jotka ajavat kapeasti heidän omia tarkoituksiaan. Golant itse tukeutuu laajempaan ympäristömääritelmään. Määritelmä koostuu laajasti luonnon, ihmisen tekemästä ja sosiaalisesta ilmiömaailmasta, jonka kanssa ikäihmiset ovat vuorovaikutuksessa. Tämä tukisi ajatusta siitä, että ikäihmisten ja heidän ympäristönsä suhdetta olisi hyvä tarkastella holistisesti eli kokonaisvaltaisesti, eikä vain yhdellä tasolla tai ulottuvuudella.

Ympäristö voidaan määritellä usealla eri tavalla riippuen näkökulmasta. Esimerkiksi Horelli ja Pilkama (1987, 224) määrittelevät ympäristön systeeminä, joka muodostuu funktionaalisista, sosiaalisista, organisatorisista, taloudellisista, yhteiskunnallisista ja kulttuurisista elementeistä. Heidän mukaansa ikäihmisen ympäristö jakautuu reviiereihin, jotka ovat primäärireviiri, puolivirallinen sekundäärireviiri ja julkinen reviiri. Horellin ja Pilkaman näkemyksen mukaan ihminen pyrkii personifioimaan reviiiriään. Tällöin fyysisen ympäristön piirteet, kuten rakennusten koko, muoto ja sijainti, määrittelevät myös sosiaalisia suhteita ja ryhmänmuodostusta. Ittelson et al. mukaan ympäristö voidaan taas kokea ulkoisena fyysisenä paikkana, persoonallisuuden osana, sosiaalisena järjestelmänä, emotionaalisenä alueena ja toimintaympäristönä. Eri kokemustavat voivat vaihdella yksilöllä hänen tavoitteidensa muuttuessa. (Aura et al. 1997, 123).

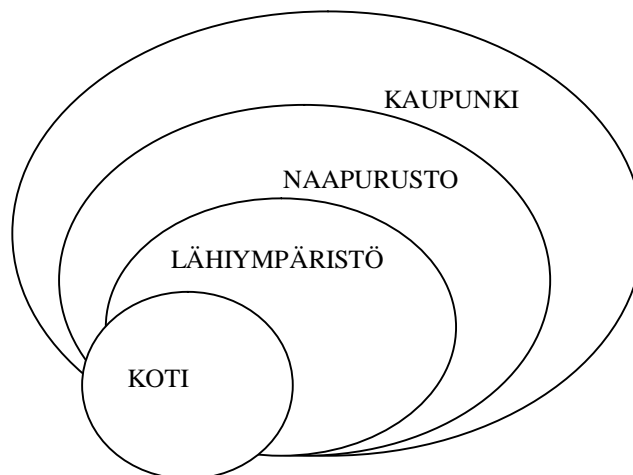
Lawtonin ja Nahemowin (1973, 625) mukaan, ympäristö voidaan jakaa henkilökohtaiseksi, suprapersonalliseksi, sosiaalseksi ja fyysiseksi ympäristöksi. Tärkeät ihmissuhteet, kuten puoliso, lapset ja ystävät, kuuluvat *henkilökohtaiseen ympäristöön*. Henkilökohtaista ympäristöä voidaan pitää Lawtonin ja Nahemowin mukaan lapsuudesta alkavana sosiaalistumisprosessina. *Suprapersonallinen ympäristö* tarkoittaa ympäristön sosiaalista ja demografista rakennetta, joka sisältää mm. naapureiden keski-ään, keskitulon, sosiaalisen statuksen, terveydentilan ja niin edelleen. Sarolan (1996, 32) mukaan suprapersonallisen ympäristön vaikutus ihmisen käyttäytymiseen on yhteisön dynamiikassa, preferenssiryhmissä, suhteellisessa deprivaatiossa, ympäristössä olevissa esteissä ja uhkissa.

Sosiaalinen ympäristö perustuu Lawtonin ja Nahemowin (1973, 625) mukaan sosiaalisten normien ja odotusten lisäksi kulttuurisiin ja sosiaalisiin arvoihin. Sosiaalinen ympäristö määrittelee tavat ja keinot ihmisten kanssakäymiselle. Se sisältää myös fyysisen läheisyyden ja persoonallisen vuorovaikutuksen. Lawtonin ja Nahemowin neljäs ympäristötaso on *fyysinen ympäristö*, joka koostuu luonnollisesta ja rakennetusta ympäristöstä. Fyysinen ympäristö vaikuttaa vanhan ihmisen ympäristökokemuksiin toiminnallisella, symbolisella ja henkilökohtaisella tasolla. Fyysinen ympäristö voi estää tai mahdollistaa toimintoja tilassa. Esimerkiksi epätasainen lämmitys voidaan tulkita fyysisen ympäristön ominaisuudeksi. Fyysinen ympäristö sisältää symboliset merkitykset, kun ihmisen ja yhteisön väliset sosiaaliset suhteet tapahtuvat fyysisessä tilassa.

Graham Rowles on sosiaalimaantieteilijä, joka on keskittynyt humanistiseen tutkimustraditioon, erityiskohteenaan ikäihmisten muuttuva suhde ympäristöönsä. Rowles (1978) määrittelee ihmisen alueellisen elintilan kokemisen muodostuvan neljän osatekijän yhteisvaikutuksena, nämä ovat *toiminta, orientoituminen, tunne ja mielikuvitus*. Näiden osatekijöiden avulla muodostuu hänen mukaansa ihmisen jäsentynyt paikkakokemus. Toiminta koostuu Rowlesin mukaan ensinnäkin fyysisessä lähiympäristössä esimerkiksi kodissa liikkumisesta, toiseksi arkitoiminnasta kuten rutiineista ja sosiaalisesta kanssakäymisestä.

tä ja kolmanneksi satunnaisesta matkustamisesta. Fyysisen toimintakyvyn heikkenemisen myötä ympäristön esteetekijät kuten kynnykset, portaat ja liukkaat lattiat tulevat yhä enemmän rajoittaviksi. Ikääntymisen myötä myös ihmisen sosiaalinen kanssakäyminen, päivittäiset rutiinit ja virkistystoiminta supistuvat. (Sarola teoksessa Uutela & Ruuth 1994, 117).

Orientoituminen on Rowlesin mukaan sitä, että ihminen käyttää eritasoisia tiedollisia järjestelmiä rakentaakseen ympäristönsä ja mielikuvan oman toimintansa mahdollisuuksista ja rajoituksista. Orientoitumisessakin voidaan nähdä olevan kolme eri tasoa. Ensimmäinen taso muodostuu henkilökohtaisesta järjestelmästä, jossa rajat muodostuvat ihmisen kehon avulla ja ihminen on tämän järjestelmän keskipiste. Orientoitumisen toinen taso ovat ihmisen rakentamat kartat ympäristöstään. Kolmas taso on yleisjärjestelmä, jota voidaan kuvata sisäkkäin olevilla ympyröillä. Koti muodostaa keskiön, jota ympäröi valvontalue, naapurusto, kaupunki ja kaukaisemmat henkilön henkilöhistoriaan kuuluvat paikat. Koti on jokapäiväisen elämän tuttu maailma. Valvonta-alue on se ympäristö, jota voidaan kodista katsella. (Sarola teoksessa Uutela & Ruuth 1994, 118). Tällä vyöhykkeellä voivat muodostua esimerkiksi vanhojen ihmisten naapuruussuhteet.

Kuvio 4. Rowlesin Orientoitumisen kolmas taso: yleisjärjestelmä.

Rowlesin (1978) mukaan paikkakokemuksen kolmas osatekijä ovat tunteet. Paikkojen sisältämät tunteet voivat vaihdella pelosta iloon. Ihmisen kokemukset, muistot, vaikutelmat ja tuntemukset liittyvät paikkoihin. Tällaiset tunteet ilmaisevat ihmisen henkilökohtaisen siteen paikkaan ja sen historiaan ja voivat olla lyhytaikaisiakin. Paikkoihin voi myös kiinnittyä pysyviä, syvällisiä ja identiteettiä vahvistavia tunteita. Rowlesin mukaan viimeinen alueellisen paikkakokemuksen muoto on mielikuviutus. Hänen mukaansa mielikuviutus jakautuu menneisyyteen ja tulevaisuuteen suuntautuvaksi.

Menneiden tapahtumien mieleen palauttaminen ja siihen kytkeytyvä paikkojen muistelu tarjoavat siis Rowlesin mukaan merkittävää tukea henkilön omalle identiteetille. Myös Doveyn (1985, 43) mukaan menneisyyden muistot kotiympäristössä antavat ikääntyneille mahdollisuuden luoda nykypäivän kokemuksia ja vastaavasti nämä kokemukset mahdollisuuden säilyttää, palauttaa ja kehittää ihmisen muistoja. Näin ollen saman elinympäristön ja asunnon säilyminen ikääntyessä olisi erittäin hedelmällinen pohja ikäihmisten identiteetin säilymiselle.

Paikka on Rowlesin näkemyksen mukaan sisätila vastakohtana ympäröivälle ulkotilalle. Rowlesin tutkimuksen mukaan vanhukset tuntevat poikkeuksetta olevansa "paikan sisällä". (Sarola teoksessa Uutela & Ruuth 1994, 123). Paikan sisällä olemisella on kolme ulottuvuutta. Ensimmäinen on fyysinen sisäisyys, joka liittyy paikan fyysisiin piirteisiin. Toistuvasti käytetty reitti kauppaan merkitsee sitä, että reitti kiinnittyy ihmisen tietoisuuskehukseen. Toinen sisäisyyden ulottuvuus on sosiaalinen. Se kehittyy liittymisestä yhteisön sosiaaliseen rakenteeseen. Sosiaalinen sisäisyys merkitsee olemista osana tietyn ryhmän kulttuuria. Rowlesin määrittelemä kolmas sisäisyyden taso on omaelämäkerrallinen. Jos ihminen on elänyt koko elämänsä tietyssä ympäristössä, ympäristöstä tulee muistojen maisema, joka antaa merkityksen ja mielen omalle identiteetille.

Elinympäristön havainnoinnissa kokonaisuudessaan tapahtuu Rowlesin mukaan jatkuvaa muutosta, johtuen fyysisen ympäristön muuttumisesta tai ihmisen henkilökohtaisen elämän tai fyysisen suorituskyvyn muutoksista. Ikääntymisen vaikutuksesta herkkyys fyysisen ympäristön piirteille voimistuu. Ympäristö voi olla selviytymisen mahdollistaja toimintakyvyn heiketessä tai se voi muodostua esteeksi ja uhkatekijäksi. Rowles toteaaakin iäkkäiden ihmisten luovan ympäristösuhteensa eri tavalla kuin nuoremmat. Kokonaisuudessaan ympäristön merkitys on suuri ihmisen ikääntyessä, sillä se vaikuttaa kaikkiin päivittäisiin arki-toimintoihin monella eri ulottuvuudella.

Myös Lawton (1973, 658) on samoilla linjoilla siinä, että ikääntyvät ihmiset ovat herkempiä ympäristön vaikutuksille. Lawtonin *environmental doclity* -hypoteesin mukaan, yksilö on sitä vastaanottavaisempi ympäristön vaikutuksille, mitä enemmän hänen toimintakykynsä laskee. Ikääntymisen mukanaan tuomat muutokset ihmisen suorituskyvyssä lisäävät siis riippuvuutta ympäristön palveluista, mukavuuksista ja sosiaalisista suhteista. Toimintaympäristön teknisen varustetason ja palveluiden saatavuuden ja muun vastaavan lisäksi on kuitenkin tärkeää huomata myös sosiaalisen ympäristön ja asuinalueen merkitys ympäristön vaikuttavina osina. Usein omassa asuinympäristössä on sellaisia sosiaaliseen yhteisöön sitoutuneita selviytymismekanismeja, joita on vaikea korvata muulla tavalla, mikäli ikäihminen joutuu vaihtamaan esimerkiksi asuinpaikkaansa. Lawtonin hypoteesin mukaan ikääntymisen myötä ihmiset kiinnittyvät koteihinsa voimakkaasti, koska kotiympäristö vahvistaa selviytymisen tunnetta ja ylläpitää kykyä jatkaa tehokasta toimintaa kodin puitteissa.

Lawtonin hypoteesiin perustuen se, kauanko on asunut samassa paikassa, voi olla merkityksellistä paikkakokemuksien kannalta. Asumisen kestolla on osoitettu olevan hyviä vaikutuksia vanhan ihmisen selviytymiseen ja mielialaan. (Aura et al. 1997, 88). Rowland (1977) on puolestaan osoittanut tutkimuksessaan, että asunnon vaihto voi vaarantaa haavoittuvassa kunnossa olevan vanhuksen terveyden. Pysyvyys, ennustettavuus, varmuus, yksiselitteisyys, järjes-

tys ja jatkuvuus ovat myönteisiä piirteitä asumisen kestossa. Tällaisessa ympäristössä oman pätevyyden ja kontrollin tunteet voivat säilyä ja kasvaa, koska vuorovaikutus ympäristön kanssa tuottaa ja uusintaa nämä tunteet. (Sarola teoksessa Uutela & Ruth 1994, 127). Jos ympäristö ei muutu, on myös aiemmille myönteisille ympäristö- ja elämysmuistoille jatkuva elintila.

Myös Aura et al. (1997, 88) toteavat, että pysyvä ympäristö, jonka vanhus kokee yhteensopivaksi omien tarpeidensa kanssa, voi olla hänelle merkittävä hyvinvointitekijä nopeasti muuttuvassa maailmassa. Varsinkin pitkäaikaiset, myönteiset sosiaaliset siteet antavat tukea monissa ikäihmisen elämäntilanteissa. Pitkäaikaisesta asumisesta samalla paikalla seuraa myös tunne kuulumisesta johonkin ja tunne ympäristön hallitsemisesta. Toisaalta Aura et al. huomauttavat, että samassa paikassa asuminen saattaa muodostua myös yksitoikkoiseksi, jos liikkumiskyky rajoittuu, julkisen liikenteen yhteydet ovat heikot, eikä lähiympäristöstä löydy tarpeeksi sosiaalista tukea ja palveluja.

Ympäristökiintymys tarkoittaa sosiaaliseen ympäristöön ja psyykkiseen ympäristöön kiintymisen lisäksi esineisiin ja paikkoihin kiintymistä. Paikkaan kiintyminen palvelee kahta tarkoitusta. Ensinnäkin kiintymiskohteen objekti on tuttu ja ennustettavissa. Toiseksi se vahvistaa turvallisuuden tunnetta ihmisessä, joten se antaa ihmisen tutkia luovasti ympäristönsä tutkimattomia alueita. (Gollant 1984, 253.) Asuinympäristön jatkuvuus tukee ikäihmisten sosiaalisia kontakteja. Ikääntymisprosessissa ihmiset kohtaavat kielteisiä muutoksia. Tällaisia ovat sairastumisen ja fyysisen heikkenemisen lisäksi roolien ja statuksen menettäminen. Asuinympäristön jatkuvuus kompensoi näitä muutoksia sosiaalisten kontaktien kautta.

Pitkäaikainen ympäristökokemus saattaa toisaalta neutralisoida ympäristöä tunnetasolla, minkä lopputuloksena ympäristö ei enää ehkä tuota negatiivisia eikä positiivisia kokemuksia ihmiselle. Ikääntyessään ihmiset joutuvat kohtaamaan voimakkaita sosiaalisen vuorovaikutuksen häiriötilanteita kuten puolison kuoleman. Tällöin tuttu ja turvallinen elinympäristö tukee ihmistä ja ihmisen sosi-

aaliset suhteet tutussa fyysisessä ympäristössä kompensoivat näitä häiriötilanteita. Golant (1984) kiinnittääkin tutkimuksessaan huomiota siihen, että pitkäaikainen ympäristökokemus voi tuottaa myös ikävyyden, yksitoikkoisuuden ja apatian tunteita, jotka liittyvät persoonallisiin muutoksiin ja erilaisuuden tarpeisiin. Joissakin tapauksissa vapaaehtoinen asuinpaikan muutos voi antaa vanhalle ihmiselle mahdollisuuden tyydyttävämpään tulevaisuuteen ja elämänlaadun parantamiseen ja luoda yhteensopivamman suhteen ihmisen ja ympäristön välille.

3.3 Ikäihmisten sosiaaliset verkostot

Sosiaalisen ympäristön merkitystä ikäihmisen elämässä ei ole syytä jättää huomioimatta, sillä onhan ikääntyminen suurelta osin ympäristön ja yksilön välinen sosiaalinen prosessi. (Jyrkämä 1987, 4). Ihmisen arkielämän perustan luovan sosiaalisen verkoston voidaan katsoa muodostuvan henkilökohtaisista kontakteista ja vuorovaikutussuhteista. Ikääntyneen ihmisen sosiaalinen verkko rakentaa ikäihmisen sosiaalista identiteettiä ja itsearvostusta. Verkosto liittyy ikäihmisen yhteisöön ja toimii stressaavien asioiden puskurina, lisäksi se edesauttaa liikkeelle lähtemistä ja osallistumista toimintaan. Ikääntyminen saa sosiaalisen muodon vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Sosiaalinen vanheneminen tarkoittaaakin sitä, miten muut ihmiset mieltävät ikääntyvät ihmiset eli millaisia sosiaalisia määräytyksiä ikääntymiselle ja ikääntyneille annetaan. (Koskinen et al. 1998, 122). Sosiaalisen vanhenemisen rakentuminen on kaksisuuntaista ja ikäihmisellä itsellään on myös mahdollisuus vaikuttaa siihen.

Sosiaalista roolia voidaan pitää eräänlaisena paikkana kommunikaatiojärjestelmässä. Niin kauan kun yksilöllä on roolinsa verkostossa hän on avoin informaatiolle, joka aktivoi toimintaa. Verkostoista pois tippuminen tarkoittaa näin ollen passivoitumista ja riippuvuuden kasvua. (Sarola 1996, 59). Onkin tutkittu, että sosiaaliset verkot toimisivat rakenteellisen tason välittäjinä. (Caces et al. 1985, 21). Näin ollen ikäihminen voi omalla toiminnallaan vaikuttaa siihen, onko

mukana yhteiskunnan rakentamisessa. Giddensin strukturoitumisteoria tukee samanlaista ajatusmallia, korostaen sosiaalisen toiminnan sijoittumista ja ympäristön huomioimista. Giddensin teoriassa ihmisten vuorovaikutus sitoo ympäristön osaksi sosiaalista toimintaa, joka rakenteistuu eri paikoissa eri tavoin eri aikoina. (Häkli 1999, 104). Sosiaalisten rakenteiden jatkuminen ja säilyminen ikäihmisen elämässä on siis erittäin tärkeää yhteiskunnallisesti tarkasteltuna.

Tutkimusten mukaan perheenjäsenet pysyvät edelleen tärkeimpinä huolenpitäjinä ikäihmisille ja ihmissuhdeverkot muodostuvat vahvasti suvun jäseniin nojautuen. Vanhukset arvostavat omaisapua, mutta eivät halua jäädä heikkokuntoisina pelkästään sen varaan. Jotkut ovat ehdottaneet siirtymistä takaisin vanhanajan yhteisöllisiin suurperheisiin, joissa ikäihmiset saisivat tukea lähiympäristöstään. Tutkimusten mukaan iäkkäät ihmiset eivät kuitenkaan halua asua aikuisten lastensa kanssa, vaikkakin haluavat säilyttää emotionaalisen ja sosiaalisen roolin lapsiinsa ja lastenlapsiinsa. (Sarola 1996, 63; Hurme teoksessa Pohjolainen & Jylhä 1991, 211). Avioliittoa on pidetty edullisena tekijänä ikäihmisillä. Naimisissa olevien terveys on parempi kuin muilla, he ovat harvemmin laitoshoidossa ja heidän viihtyvyytensä on tutkimuksien mukaan suurempi. (Hurme teoksessa Pohjolainen & Jylhä 1991, 203).

Ystävyys- ja tuttavuussuhteita on myös pidetty eräänä ikäihmisten hyvinvointiresursseista. Niiden syntyminen on kuitenkin usein ympäristöllisistä resursseista riippuvaista. Ystävyys- ja tuttavuussuhteiden spesifi merkitys on nähtävä yksilön sosiaalisen roolin säilymisen kannalta. Kanssakäyminen, joka sitoo ihmisiä toisiinsa yhteisillä statusmerkeillä, intresseillä ja kokemuksilla, edellyttää yksilön sosiaalistumista ja integroitumista tähän yhteisöön. (Sarola 1996, 70). Ikäihmisten ystävyys- ja tuttavuussuhteita on tutkittu huomattavasti vähemmän

Millaista aktiviteettia ja toimintaa elinympäristö tarjoaa, vaikuttaa paljon siihen, miten ikäihminen voi ottaa osaa sosiaalista kehystä luovaan toimintaan. Aktiivisuuden ylläpitämisen osalta on tärkeä miettiä, onko ikäihmisillä tarpeeksi mahdollisuuksia osallistua ympäristössä tapahtuviin toimintoihin, vai onko tar-

jolla vain stereotyyppisesti iäkkäille sopiviksi ajateltuja toimintoja kuten esimerkiksi bingoa ja päivätansseja. Vaihtoehtoja tulisi olla tarjolla sosiaalisessa ympäristössä, jotta jokaiselle löytyisi jotain mielekästä aktiviteettia. Ihminen luo itse ikääntymisensä kokonaisuuden ja valitsee itselleen sopivat roolit. Ympäristön ja yhteiskunnan tulisi tehdä mahdolliseksi erilaisten roolien valitsemisen mahdollisuus. (Laner & Sihvola 1990, 29). Toisaalta on huomioitava, etteivät kaikki ikäihmiset halua osallistua järjestettyihin aktiviteetteihin, kuten eivät monien muidenkaan ikäryhmien jäsenet. Tällöin olisi tärkeää, että myös itsenäinen ja omatoiminen aktiivisuus ja toiminta olisi mahdollista.

Ikäihmisten sosiaalista osallistumista ja harrastustoimintaa on tutkittu informaalistien ja formaalisten suhteiden näkökulmasta. Informaalisten suhteiden tunnusmerkkinä on primaarinen kiintymys, joka liittyy perheeseen, sukulaisiin ja ystäviin. Formaaliset suhteet taas perustuvat sekundaariseen kiintymykseen. Erilaiset järjestöt, kirkko ja sosiaali- ja terveydenhuollon organisaatiot ovat tältä osin tärkeässä asemassa ihmisen riippumattomuuden ja toimintakyvyn ylläpitämisessä. (Pohjolainen 1987.). Näiden muodollisten ja epämuodollisten suhteiden vahvuus ja olemassaolo osallistumisen ja harrastustoiminnan taustalla, on kiinni sekä yksilöstä itsestään että hänen ympäristöstään.

Sosiaalisten verkostojen ylläpitäminen vaatii ympäristön tarjoamien puitteiden lisäksi sosiaalista toimintakykyä yksilöltä. Sosiaalinen toimintakyky on vaikeasti määriteltävissä sen monikerroksisuuden ja moniulotteisuuden vuoksi samoin kuin muutkin toimintakyvyn alueet (Pohjolainen 1987). Sosiaalinen toimintakyky tarkoittaa ihmisen edellytyksiä suoriutua elämässä toisten ihmisten kanssa, perheessä, työyhteisöissä ja muissa yhteisöissä sekä koko yhteiskunnassa (Heikkinen 1987, 32). Sosiaalinen toimintakyky ilmaisee myös yksilön kykyä suoriutua sosiaalisista rooleista sekä kykyä toimia yhteisöjen ja yhteiskunnan jäsenenä (Rissanen 1983) ja edellyttää toteutuakseen myös fyysistä ja psyykkistä toimintakykyä (Suutama et al.1988).

Heikkisen (1987, 35) mukaan sosiaalinen toimintakyky käsittää kaksi komponenttia, ihminen vuorovaikutussuhteessaan ja ihminen aktiivisena toimijana, osallistujana yhteisössään ja yhteiskunnassa. Yksilötasolla on kyse siitä, että ihminen oppii tuntemaan omat mahdollisuutensa ja hahmottamaan itsensä suhteessa ympäristöönsä. Toisaalta yksilötasolla toimii Heikkisen mukaan myös ihmisen sisäinen vuorovaikutusjärjestelmä. Ryhmätasolla yksilöiden väliset tekijät tarkoittavat ihmisten välisiä suhteita, perhettä, sukulaisia ja ystäviä. Yhteiskuntatasolla olevilla tekijöillä tarkoitetaan ihmistä sosiaalisissa organisaatioissa. Ihmissuhteet ja yhteisössä toimiminen osana sosiaalista toimintakykyä edellyttävät Heikkisen näkemyksen mukaan erilaisia sosiaalisia taitoja.

Sosiaalinen kanssakäyminen on ikääntyvillä ihmisillä lähes samantyyppistä eri tutkimuksia tarkasteltaessa. Tärkeimmiksi ihmissuhteiksi vanhenevat ihmiset määrittelevät usein omat lapsensa. Naiset ovat sosiaalisesti aktiivisempia kuin miehet, mutta ikääntyminen ja terveydentila vähentävät tapaamisia. Toisaalta mitä pidempi ikäihmisen asumisen kesto on tietyssä yhteisössä, sitä todennäköisemmin ikäihminen on kytkeytynyt tiiviisti yhteisön sosiaaliseen rakenteeseen. (Sarola teoksessa Uutela & Ruth 1994, 128). Tällöin sukulaisten lisäksi erilaiset ystävyys- ja tuttavuus-suhteet naapureiden ja lähiyhteisön kanssa ovat todennäköisiä. Tästä voitaisiinkin päätellä, että ikäihmisen on kaikin puolin hyvä asua vanhassa ja tutussa ympäristössä, mikäli terveys sen sallii, jotta sosiaalisen verkoston rikkaus olisi mahdollisimman suuri. Tutkimusten mukaan ikääntyneet haluavat tätä myös itse. Heille on tärkeää säilyttää yllä käsitystä omista kyvyistä ja osaamisesta tutussa ympäristössä.

Sosiaalisen kanssakäymisen vastapainona tulee muistaa kuitenkin se, että ikäihminenkin tarvitsee tietyn määrän yksityisyyttä. Ikäihmiset, niin kuin muutkin, tarvitsevat yksityisyyttä säädelläkseen omia suhteitaan muihin ja jäsentääkseen omia kokemuksiaan. Yksityisyyden voidaan nähdä olevan itsensä avaamista ja sulkemista vuorovaikutukseen toisten kanssa. Yksityisyys on myös vapautta valita, yksin olemisen ja toisten kanssa olemisen väliltä. Kun toivottu ja saavutettu yksityisyys toteutuvat, voidaan puhua ihannetilasta. Jos yksityi-

syyttä on liikaa, on kyseessä eristäytyminen tai yksinäisyys, kun taas yksityisyyden puute on ahtautta. (Horelli 1982, 171).

Sosiaalisten verkostojen muodostumisessa kaiken ydin on tasapainoisuus, ja se, että sosiaalinen verkko on muodoltaan ja tiheydeltään juuri kyseiselle ikäihmiselle sopiva. Tietynlaiset ympäristöt näyttäisivät tutkimusten mukaan selvästi lisäävän sosiaalisten verkostojen muodostumismahdollisuuksia ja tietynlaiset yksilöt ovat herkempiä solmimaan sosiaalisia suhteita. Ikäihmisten sosiaalisten verkostojen syntyminen ja säilyminen on herkkä ja monivivahteinen prosessi, johon vaikuttaa monet erilaiset elementit.

3.4 Kaupunkimainen taajama ikäihmisten asuinpaikkana

Tilastokeskuksen määritelmän mukaan taajama on vähintään 200 asukkaan rakennusryhmä, jossa rakennusten välinen etäisyys ei yleensä ole 200 metriä suurempi. Taajaman ja taajaman ulkopuolisen alueen välillä on myös useita lainsäädännöllisiä eroja. Taajama käsite toimii tässä tutkimuksessa hyvin, koska tutkitaan taajamarajojen sisällä olevia tai tapahtuvia ilmiöitä. Lisäksi tutkimus on asuinpaikkaan sidottu ja se koskee taajaman erään väestön osan asuin- ja elinympäristöä. Tässä yhteydessä on hyvä painottaa, että tutkittu alue on esikaupunkimainen, erotuksena maaseutumaisesta taajamasta. Esikaupungit ovat syntyneet lähiörakentamisen tuloksena omiksi satelliiteiksi irti kantakaupungista. Tämä keskustan ja esikaupunkien välinen vastakkainasettelu näkyy vielä tälläkin hetkellä. Kantakaupunki on toiminnan ja kulttuurin ydin, kun taas esikaupunkialueilla keskitytään asumiseen. (Marttila et al. 2006, 6).

Ikäihmisten aktiivisuusmallien vaihtelua on tutkittu erilaisiin kaupunkiympäristöihin perustuen. Keskikaupungissa, esikaupungissa, pienessä kaupungissa ja maaseudulla, aktiivisuusmallit voivat poiketa toisistaan huomattavastikin. Tutkimustuloksina oli hyvin erilaisia kokemisen ja liikkumisen tyyppisiä, kuten ”työkeskeiset”, ”ostos-orientoituneet”, ”terveys-orientoituneet ja ”sosiaaliset”.

(Sarola 1996, 54). Ikäihmisten elinympäristön puitteiden ja ympäristön käyttämistavan välillä näyttäisi olevan tutkimusten mukaan siis selkeä yhteys.

Kaupunkirakenteen suhteen on tutkittu myös ikäihmisten vuorovaikutusmahdollisuuksia ja ystävyysuhteita. Tutkimusten mukaan esimerkiksi kaupungissa asuvien ja esikaupunkialueella asuvien ikäihmisten vuorovaikutus ja erilaiset kontaktit, sekä naapureiden että sukulaisten kanssa, eivät eroa merkittävästi toisistaan. Toisaalta tutkimusten mukaan esikaupungissa asuvat ikäihmiset vieraillevat ystäviensä luona paljon useammin kuin kaupungissa asuvat ikätoverinsa. Kaupungissa asuvat ikäihmiset ovat myös yleisesti ottaen tyytymättömämpiä ystävyysuhteidensa määrään. (Sarola 1996, 76).

Tämän perusteella ikäihmisten saattaisi olla mielekkäämpää asua hieman kauempana kaupungin ydinkeskustasta sosiaalisten suhteiden säilymisen ja ylläpitämisen kannalta. Toisaalta ikäihmisten asumiskokemukset ovat hyvin yksilöllisiä, joten mitään laajempaa asumisohjeistusta on mahdotonta esittää. Vuorovaikutus- ja ystävyysuhteiden lisäksi elinympäristön hyvyyteen tai huonouteen vaikuttavat monet muutkin osatekijät.

Keskikaupunkiin verrattuna taajamassa asumisessa saattaa korostua esteettömyys. Varsinkin uudemmat taajama-alueet on suunniteltu asuntoja myöten esteettömiksi. Vuonna 2000 on astunut voimaan uusi maankäyttö- ja rakennuslaki, jossa korostetaan asumis- ja elinympäristön esteettömyyttä ja turvallisuutta kaikille ikäryhmille. Viranomaisten mielipiteet asuin ympäristön esteettömyyden tärkeydestä vaihtelevat ja tiukkaa rajanvetoa esteettömyysvaatimusten tasosta ei osata tehdä. (Olsbo-Rusanen & Väänänen-Sainio 2003, 27). Rakentamismääräyksiä esteettömyyden osalta on jo. Toisaalta hyvätkään rakentamismääräykset eivät vielä takaa riittävän hyvän ja esteettömän ympäristön rakentamista, vaan tarvitaan asukkaiden, suunnittelijoiden, rakentajien ja viranomaisten vapaaehtoista yhteistyötä esteettömyyden hyväksi.

Myös kansallinen rakennuspoliittinen ohjelma vuodelta 2003 korostaa rakennetun ympäristön turvallisuuden ja esteettömyyden parantamista ja ikääntyvien omatoimista elämää tukevien ratkaisujen edistämistä. Sen mukaan elinympäristön keskeinen laatutavoite on ihmisläheisyys, jolloin rakentamisessa on otettu huomioon mahdollisimman monen asukasryhmän tarpeet ja rajoitukset. Ihmisläheisen asuinympäristön voi kokea omakseen, se tuottaa mielihyvää asukkailleen ja toimii hyvin elämän eri vaiheissa. Esteettömyys on yksi tapa varmistaa asuinympäristön ihmisläheisyyttä. (www-dokumentti Kansallinen rakennuspoliittinen ohjelma).

4.0 TAMPEREEN ESIKAUPUNGIN YKSIN ASUVAT IKÄÄNTYNEET

4.1 Perusta tutkimukseen

Tämän tutkimuksen empirian aineisto koostuu Tampereen ikäihmisten haastatteluista. Kohde pyritään ymmärtämään tässä tutkimuksessa kokonaisuutena. Näkemys on siis holistinen: tutkija ei pyri poimimaan esiin vain muutamia valittuja kohteen piirteitä, ominaisuuksia tai muuttujia, eikä yritä muodostaa niistä yleispätevää mallia. Tutkimusraportin lukijan asiana on sitten harkita, mitkä asiat raportissa voisivat ehkä olla yleistettävissä tai rinnastettavissa hänelle läheisempiin kohteisiin.

Metodina tässä tutkimuksessa käytetään haastattelututkimusta. Tarkoituksena on välittää kuvaa haastateltavien ajatuksista, käsityksistä, kokemuksista ja tunteista omaa elinympäristöään kohtaan. (Hirsjärvi ja Hurme 2000, 41.) Teema-haastattelurunko (Liite 1.) toimii tutkimuksessa haastattelujen ohjaajana ja keskustelun koossapitäjänä, mutta sitä ei ole noudatettu sanasta sanaan. Tarkoituk-

sena onkin ollut keskustella haastateltavien kanssa niistä asioista, jotka teema-haastattelusta nousee heille erityisen tärkeiksi. Tavoitteena haastatteluissa on kuitenkin ollut saada luotettavaa tietoa tutkimusongelman kannalta tärkeiltä alueilta. Tutkimuskohteena ovat Itä-Tampereella esikaupunkimaisella taajama-alueella, Tasanteella ja Linnainmaalla, itsenäisesti asuvat ja toimeentulevat 70–78 vuoden iässä olevat ikäihmiset. Tässä tutkimuksessa vanhenevien ihmisten itsearvioitu fyysinen terveys oli keskimäärin kohtuullisen hyvä.

Tutkimuksen eettiset kysymykset liittyivät tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuuteen ja tutkimukseen osallistuvien tietoon tutkimuksen tarkoituksesta ja tietojen käytöstä sekä raportoinnista (kts. Vehviläinen-Julkunen 1997). Tutkimukseen osallistuminen oli vapaaehtoista, samoin se, mihin kysymyksiin haastateltavat halusivat vastata ja mihin jättää vastaamatta. Tutkimuspyyntöjä puhelimitse esitettäessä annettiin vielä etukäteistietoja tutkimuksesta, tutkimusmenetelmästä ja ajankäytöstä sekä kerrottiin tietojen käytöstä ja luottamuksellisesta käsittelystä. Edellä mainitut asiat toistettiin ennen henkilökohtaisia haastatteluja. Tutkimukseen osallistuvien valinnan vapauteen liittyi myös se, että he itse saivat päättää haastattelujen ajankohdan.

Haastattelut tehtiin lopulta haastateltavien omissa kodeissa ja yksi haastattelu jouduttiin käytännön syistä tekemään puhelimen välityksellä. Näillä järjestelyillä pyrittiin tekemään haastattelutilanteista mahdollisimman kotoisan luottamuksellisia informanteille. Vuorovaikutus kaikissa haastattelutilanteissa koettiin erittäin positiiviseksi ja tunnelmaltaan vapautuneeksi. Haastattelut kestivät puolesta tunnista tuntiin, mikä koettiin riittäväksi tarpeellisen aineiston saamiseksi.

Tutkimusta varten haastateltiin puolistrukturoidun haastattelurungon avulla kahdeksaa ikäihmistä, joista puolet oli naisia ja puolet miehiä. Perhesuhteiltaan haastatelluista kaikki olivat yksinasujia. Käyttämässäni puolistrukturoidussa haastattelussa kysymykset ovat siis kaikille samat, mutta haastateltava saa vastata omin sanoin, eikä valmiita vastausvaihtoehtoja käytetä. Näin ollen menetelmästä puuttuu kysymysten tarkka muoto ja järjestys. (Eskola ja Suoranta

2000, 86.) Tyypillistä käyttämälleni menetelmälle on siis, että jokin haastattelun näkökohta on lyöty lukkoon, muttei kaikkia (Hirsjärvi ja Hurme 2000, 47).

Haastatteluissa onkin selvitetty haastateltavien ajatuksia, tunteita ja käsityksiä sitä mukaa kun ne tulevat aidosti vastaan keskustelun kuluessa, mutta haastattelurunkoa mukaillen on kuitenkin välillä pyritty hieman ohjailemaan keskustelua oikeille raiteille. Sisältökysymysten lisäksi tutkimuksessa kysyttiin, haluaisiko haastateltava ehdottaa joitain muita henkilöitä tähän tutkimukseen haastateltaviksi. Tällä tavoin tutkimuksessa pyrittiin ilmiöalueen laajan kattavuuteen. (Järvinen & Järvinen 2000, 153). Tällä keinolla tutkimukseen saatiin myös lisää haastateltavia.

Haastattelujen osalta on tärkeää muistaa, että kysyjä rakentaa kysymyksen ja tulkitsee vastauksen ottaen huomioon omat tavoitteensa, olettamuksensa ja tietonsa vastaajasta sekä havaintonsa itseään koskevista vastaajan olettamuksista ja tiedoista. Samoin vastaaja tulkitsee kysymyksen ja rakentaa vastauksen ottaen huomioon omat tavoitteensa, olettamuksensa ja tietonsa kysyjästä sekä havaintonsa itseään koskevista kysyjän olettamuksista ja tiedoista. Haastattelujen avulla saatua tutkimusaineistoa analysoitiin soveltaen ad hoc- menetelmää. Tulkintoja haastattelumateriaalista tehtiin sieltä nostettujen eri merkitysten pohjalta. Tutkimusaiheen käsittely haluttiin tehdä aineistolähtöisesti eikä tiettyjä ennalta määrättyjä asioita etsien, joten kaikki haastattelut nauhoitettiin ja haastattelunauhut litteroitiin kokonaan.

Haastattelujen yhteydessä on pohdittu, miten haastattelijan ja haastateltavan välinen ikäero merkitsee haastattelutilanteessa (Syrjälä & Numminen 1988, 97). Tässä tutkimuksessahan haastattelijan ja haastateltavan välillä oli melko suuri ikäero, suurimmillaan yli viisikymmentä vuotta. Tämä ei kuitenkaan tuntunut vaikuttavan haastattelujen sujumiseen, sillä haastateltavat olivat esimerkiksi käsitysten suhteen haastattelijan kanssa ”samalla aaltopituudella”. Haastateltavat olivat ulospäin suuntautuneita ja haastattelut sujuivat leppoisasti ja jouhevasti ilman suurempia kommunikointivaikeuksia.

Haastateltavien lainaamisella on pyritty niin lähelle haastateltavien kokemusmaailmaa kuin mahdollista. (Järvinen & Järvinen 2000, 194). Lainaamisessa on kuitenkin pohdittu eettisiä kysymyksiä siltä osin, että lainausten valinnassa on otettu huomioon haastateltavien anonymiteetin säilyminen. Lainaukset on pyritty pitämään asiayhteyksissään, jotta niiden merkitys sellaisena, kun ne on tarkoitettu, säilyisi.

Tässä on otettava huomioon se, että kyseiset ikäihmiset ovat itse olleet halukkaita ja kiinnostuneita osallistumaan tutkimukseen, joten he ovat yksilöinä melko aktiivisia. Lisäksi sain lisää haastateltavia toisten suositusten perusteella, joten näiden ikäihmisten voidaan sanoa olevan melko samanhenkisiä ja muodostavan eräänlaisen ”alakuulttuurisen ryhmänsä” koko ikäihmisten laajassa ja heterogeenisessä joukossa. Näin ollen tämän tutkimuksen tulokset eivät ole yleistettävissä kaikkiin ikäihmisiin, vaan tulokset kertovat erityisestä ikäihmisryhmästä ja heidän suhteestaan ympäristöönsä.

4.2 Tutkimustuloksia

Tämän tutkimuksen lähtökohdat perustuvat kokonaisvaltaiseen ympäristökäsitykseen, johon kuuluu sekä sosiaalinen ja fyysinen (rakennettu sekä luonto) että myös ympäristön toiminnallinen ulottuvuus. Niinpä myös tuloksia on hyvä avalla moniulotteisesta näkökulmasta ympäristön eri elementtien kokemisen kautta. Tuloksien avaaminen aloitetaan sosiaalisen ympäristön kokemisen osalta, josta jatketaan fyysisen ympäristön kokemisen kautta toiminnallisen ympäristön kokemiseen.

Sosiaalisen ympäristön kokeminen

Haastateltujen tamperelaisten esikaupunkimaisessa taajamassa asuvien ikäihmisten ympäristökokemusten perusteella voidaan puhua omanlaisestaan ilmiöstä. Haastattelujen perusteella kävi ilmi, että ikäihmisistä löytyy tällainen äärettömän sosiaalinen, aktiivinen ja ulospäin suuntautunut ryhmittymä. Tämä Tam-

pereen ikäihmisten joukko on ympäristönsä kanssa vahvasti vuorovaikutuksessa erityisesti sosiaalisten siteiden avulla. Haastateltavien sosiaalinen verkosto käsittää laajasti ystävät, sukulaiset, naapurit ja muut tutut.

Kuten sosiaaligerontologiset tutkimukset osoittavat sosiaalinen ikääntyminen sitoo yhteen muita ikääntymisen elementtejä. Niinpä tähän tutkimukseen osallistuneet haastateltavat ikäihmiset ovat aktiivisen sosiaalisen vuorovaikutuksen seurauksena olemukseltaan erittäin nuorekkaita ja heidän kanssaan on helppo olla vuorovaikutuksesta. Haastatelluista kaikilla on jotain pienempää terveydellistä vaivaa, joka rajoittaa heidän toimintaansa. Heidän kanssaan keskustellessa tuli kuitenkin esiin, että he tiedostavat fyysiset rajoitteensa, mutta elävät siten, etteivät nämä terveydelliset seikat pääse vaikuttamaan liikaa toimintaan. Vuorovaikutusprosessit uusivat ja rakentavat sosiaalista ikääntymistä. Tähän tutkimukseen osallistuneet ikäihmiset olivat rakentaneet ympärilleen vahvoja sosiaalisia verkostoja, jotka antoivat heille sekä turvallisuutta arkielämään että myös väylän olla osana yhteiskunnan muutoksia ja tapahtumia.

Tutkimuksen taustaolettamus, että tietynlaiset paikat ikäihmisen elinympäristössä vaikuttavat turvattomimmilta kun toiset, johtuen niiden fyysisestä sijainnista tai fyysisestä olemuksesta, osoittautui vääräksi. Fyysisillä rakenteilla ei näyttäisi olevan suurta merkitystä paikkojen turvallisuuden kokemisen suhteen, mutta yllättäen sosiaaliset rakenteet vaikuttaisivat olevan merkittäviä ympäristön turvallisuuden luoja. Haastateltuja yhdistääkin sosiaalisten verkostojen monipuolisuus ja vahvuus, jonka koetaan vaikuttavan myös ympäristön kokonaisturvallisuuden kokemiseen. Erään haastateltavan mukaan ympäristön turvallisuus on taattu naapuruston ja sukulaisten toimesta:

”Jos jotakin apua tarvitsee, niin soitan vaan jollekin ja kyllä apua tulee. Siis se on sellanen turvallinen tunne kun ympäristö on siltä osin turvattu”.

Turvattomuus käsitettiin vahvasti sen kautta, että jäädään yksin, eikä apua saada. Fyysisen ympäristön erilaiset paikat koettiin muutenkin yllättävän vahvasti sosiaalisten elementtien kautta. Sosiaaliset verkostot tarjoavat tutkimuk-

seen haastattelemieni ikäihmisten mielestä heille myös ”henkisen vastapainon” yksinään vietetylle ajalle ja erilaiset kontaktit pitävät ikäihmisen liikkeessä päivittäin. Tärkeänä aktiivisuutta ylläpitävänä tekijänä pidetään myös kotieläintä, kuten seuraava haastatteluihin osallistuneen henkilön kommentti tiivistää:

”Jokaisella mummulla tai papalla pitäis olla kotieläin, vaikka kissa tai koira. Ihmeellisen paljon se pitää liikkeellä.”.

Kaikkien haastateltujen kohdalla korostui jonkinlainen liikkeellä olemisen ja tekemisen tarve omien fyysisten vaivojen rajoitteessa. Ystävien ja sukulaisten lisäksi nämä ikäihmiset tapaavat naapureitaan, jotka pitävät huolta heistä ja käyvät tervehtimässä heitä silloin tällöin. Naapureiden merkitys vaikuttaisi olevan melko suuri sosiaalisten suhteiden muotoutumisen osalta. Eräs haastateltava kuvaa suhteitaan naapureihinsa ja heidän nuorempaan sukupolveensa tällä tavoin.

”Kyllä sosiaaliset suhteet nojaa paljon naapurustoon, meitä on 12 perhettä tässä ja, heidän lapset on ennen kaikkea tärkeitä. Lapset käy usein poikkeamassa ja kertomassa surujaan ja ilojaan, kun oon tän taloyhtiön mummu”.

Tähän tutkimukseen osallistuneet ikäihmiset ovat erittäin kiinnostuneita omien taloyhtiöidensä asioista ja osallistuvat aktiivisesti taloyhtiönsä kokouksiin ja muuhun toimintaan, kuten pihatalkoisiin. Jotkut istuvat jopa taloyhtiön hallituksissa. Yhdessä tekeminen ja yhteisistä asioista huolehtiminen on lähellä heidän sydäntään. Toisaalta jonkinlainen rooli taloyhtiön yhteisössä oli monelle merkityksellinen ja antoi selvästi tunteen siitä, että yhteisö arvostaa ikäihmisen toimintaa ja pitää sitä tärkeänä. Eräs haastateltavista totesi seuraavalla tavalla toiveistaan naapuruston yhteistoiminnan lisäämisestä.

”Taloyhtiössä voisi olla kyllä vieläkin enemmän kanssakäymistä. Meillä oli yhden naapurin kanssa idea, että niin, voisi nähdä silloin tällöin kerhohuoneella ja vaikka keittää kahvit ”.

Vaikka naapureihin luotuihin kontakteihin ja yhteisilmapiiriin ollaan tyytyväisiä, kaivataan silti vielä lisää yhteisiä vuorovaikutusmahdollisuuksia edistäviä

tiloja. Jonkinlaisia poikkeamispaikkoja voisi haastateltavien mielestä olla lisää, jotta naapureita näkisi vielä enemmän vapaamuotoisissa merkeissä. Haastateltavien kommentteista huokuu selvästi tyytyväisyys asumiseen muiden yhteiskunnan ikäryhmien keskellä. Suhteita eri-ikäisiin naapureihin arvostetaan ja naapureiden avulla pysytään ajan tasalla maailmanmenosta.

Tässä ikäihmisten joukossa on selvästi nähtävissä tietoyhteiskunnan vaikutukset kuten informaatioteknologian lisääntymisen luomat uudet mahdollisuudet olla sähköisten viestinten avulla kosketuksissa sukulaisiin ja ystäviin. Sosiaalisia suhteita pidetään siis muillakin tavoin yllä kuin ainoastaan kasvokkain tapaamalla. Usealla haastatellulla ikäihmisellä on kansainvälisiä kytköksiä, eli sukulaisia ja ystäviä ympäri maailman. Näihin kaukaisempiin sukulaisiin ja ystäviin on helppo pitää yhteyttä erityisesti puhelimella, mutta myös esimerkiksi sähköpostilla ja web-kameroilla.

Informaatio- ja viestintäteknologian avulla tutkimukseen osallistuneet ikäihmiset voivat olla ajan tasalla päivittäisistä tapahtumista kotoaan käsin kaikkiin haluamiinsa paikkoihin. Eräs kansainvälisiä yhteyksiä ylläpitävä haastateltava kertasi ulkomaille ylläpitämiään sosiaalisia suhteita seuraavasti:

”Ystävättäret ja sukulaiset soittelevat ja kertovat kuulumisiaan. Illalla saattaa tulla puhelua peräkkäin Saksasta, Kanadasta, USA:sta ja aiemmin tuli Iso-Britanniastakin, kun lapset ja lapsenlapset ovat levittäytyneet ympäri maailmaa. Näen ja kuulen heidän kauttaan paljon asioita ja se on kyllä mukavaa”.

Jokaisella haastatteluun osallistuneista ikäihmisistä on oma kännykkä, jolla pitää yhteyttä ystäviin ja sukulaisiin. Jotkut haastatelluista olivat käyneet Netti-Nyssessä esimerkiksi tietokoneen käytön peruskurssin ja harkinneet vakavasti tietokoneen ja internetin hankintaan. Tietotekniikan käyttö selvästi kiinnostaa tutkimukseen osallistuneita ikäihmisiä, mutta niiden käyttämiseen pelätään jättävän kiinni. Ikäihmisiä motivoikin Sankarin (2003, 88) mukaan tietotekniikan hyödyntämiseen ja tietoverkkojen käyttöön ennen muuta käytännön hyöty ja viestinnällisyys. Tämän lisäksi tietotekniikalla ja tietoverkkojen käytöllä on

heille myös symbolimerkitystä. Ikääntyneet ihmiset haluavat olla reaaliaikaisesti mukana tietoyhteiskunnassa, siinä missä muidenkin ikäryhmien edustajat. Tämä liittyy laajempaan yhteiskunnalliseen ja globaaliin ilmiöön, jossa teknologialla on yhä kasvava rooli.

Yhden aikamme johtavista tietoyhteiskuntatutkijoista, professori Manuel Castellsin (1996, 411), mukaan olemme siirtymässä yhteiskunnassa paikkojen tilasta (space of places) virtojen tilaan (space of flows). Castells on kehittänyt virtojen tila ajattelun, jonka perustuu siihen, että verkostoyhteiskunta rakentuu erilaisten virtojen ympärille. Tässä ajattelussa teknologinen infrastruktuuri määrittää uudenlaisen käsityksen paikasta. Nyt monet varmoina pidetyt rajat, kuten valtioiden rajat, ovat sumenemassa ja toiminta organisoituu yhä useammin globaalissa tietoyhteiskunnassamme sosiaalisten, taloudellisten ja teknologisten verkostojen ympärille.

Näin ollen ikäihmisetkin löytävät oman paikkansa tietoyhteiskunnassa ottamalla osaa teknologisen infrastruktuurin hyödyntämiseen. Erilaiset virrat näyttäisivät muodostavat sosiaalisen vuorovaikutuksen puitteet myös monille tutkimukseen haastatelluista ikäihmisistä. Yksittäisen toimijan tai paikan merkitys saattaa olla Castellsin mukaan vähäinen globaalien virtojen muotoutumisessa, mutta siitä huolimatta ne ovat osa globaalia järjestystä muokkaavaa virtaa.

Kokonaisuudessaan tutkimuksen ikäihmiset kokevat sosiaalisen ympäristönsä olevan moninainen ja kattava. Tutkimuksen ikäihmiset ovat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa monella eri tavalla ympäristönsä kanssa. Perinteinen kasvokkain kommunikointi ja suhteiden luonti on yleisin tapa olla vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa, mutta viestintäteknologian ja tietotekniikan tarjoamien vuorovaikutusmahdollisuuksien käyttö on myös yleistä ja ne kiinnostavat paljon. .

Fyysisen ympäristön kokeminen

Ikäihmiselle pysyvä ja omien tarpeiden kanssa yhteensopiva ympäristö voi olla tärkeä hyvinvointitekijä muuttuvassa yhteiskunnassa. (Aura et al. 1997, 88). Fyysisen ympäristön osalta erityistä huomiota haastatteluissa sai osakseen luonnonympäristön läheisyys ja hyvät mahdollisuudet liikkumiseen. Eräs haastateltava kiteytti asian näin.

”Kun tässä on luontoa lähellä, niin käyn sauvakävelyllä. Tässä on valtavan ihanat hoidetut valaistut tiet lähellä ja on kyllä todella hyvät ulkoilumahdollisuudet”.

Metsä ja muu vihreä luonto koetaan siis haastateltavien keskuudessa tärkeäksi julkiseksi tilaksi, jossa voidaan myös sattumanvaraisesti tai sovitusti tavata muita. Metsäreittien- ja polkujen lisäksi myös muut kevyen liikenteen väylät ovat päivittäin käytössä. Monelle paljon liikkuvalla haastatellulle ikäihmiselle on tärkeää löytää sellainen reitti, joka ei kulje ihan autotien vieressä, jolloin voi rauhassa ajaa pyörällä tai kävellä pidempiäkin matkoja. Näiden ikäihmisten joukosta löytyi myös varsinaisia ”supertyyppisiä” liikkumisen suhteen. Eräs haastateltava kertasi viime kesän liikkumisiaan näin:

”Viime kesänä pyöräilin 1200 kilometriä ennen kun terveydelliset seikat sen vähän esti, ja vielä kun loppukesästä pääsin liikenteeseen, niin 400 km vielä meni. Kyllä mulla joka kesä on ehkä semmonen vajaa 1500- 2000 km mittarissa, kun mulla on toi mittari aina matkassa. Sitten kävelenkin kyllä pidempiä matkoja kesäisin”.

Asuinalueen fyysinen sijainti kaupunkialueen reunassa ja ympäristön läheisyys antavat näille ikäihmisille paljon mahdollisuuksia olla liikkeellä ja hyödyntää fyysisen infrastruktuurin tarjoamia mahdollisuuksia. Monilla haastateltavista oli kuitenkin jonkinlainen terveydellinen este, jonka vuoksi liikkumaan ei pystytty aivan niin paljon, kuin olisi haluttu. Oman kodin ja lähiympäristön lisäksi metsä oli näille ikäihmisille mieluisin paikka olla. Erityisesti rauha ja luonnonkauneus viehättävät metsässä paikkana. Myös kesäinen järvenranta mainittiin mieluisana paikkana oleilla. Erityisesti uimamahdollisuudet olivat järvenrannan etuina ja lisäksi mahdollisuus rentoutua..

Hyvä ja toimiva fyysinen rakennettu ja luonnonympäristö toimii haastateltujen ikäihmisten toiminnan ja sosiaalisten suhteiden kehyksenä. Tutkimukseen haastatelluilla ikäihmisillä ei ollut juurikaan negatiivisia kokemuksia elinympäristöstään. Ainoat pelottavaksi koetut asiat ympäristössä olivat silloin tällöin hurjastelevat autot pihatiellä ja metsässä liikuttaessa villieläimien uhka. Negatiivisia paikkoja ei osata mainita, mutta positiivisia paikkakokemuksia oli paljon. Paikkoina mukavimpia ja kotoisimpia olivat tietysti oma koti ja oma piha tai parveke. Toisaalta ympäristössä olevat luonnonympäristön paikat koettiin tärkeiksi ja mukaviksi oleilla. Aktiivisimmin liikkuvat haluavat vaihdella paljon ympäristöään liikkeessään, joten he vaihtelevat liikkumisreittejään päivittäin.

Kuten Giddensin strukturoitumisteoriassa korostetaan, tilan yhteiskuntateoreettista merkitys on suuri sosiaalisen toiminnan sijoittumisen ja ympäristön huomioimisen kannalta. Vuorovaikutus sitoo ympäristön osaksi sosiaalista toimintaa, joka rakenteistuu samalla eri tavoin eri paikoissa eri aikoina. Tämä näkyy selvästi haastateltujen ikäihmisten arkielämässä. Ympäristö koetaan sen kautta, missä kukakin tuttu, sukulainen, ystävä tai naapuri asuu. Tilat jäsentyvät tälle ikäihmisten ryhmälle paikoiksi, jossa tehdään asioita, oleillaan ja vietetään aikaa. Tiloja ei siis nähdä pelkästään tiettyjen toimintojen mahdollistajina, vaan myös elämän pohjarakenteena, johon liitetyt erilaiset merkitykset ja tunnesiteet luovat kokonaisuuden.

Toiminnallisen ympäristön kokeminen

Taajama-alueen sopivuus varttuneen ihmisen toiminnallisena ympäristönä tuli esiin lähes kaikissa haastatteluissa. Monet haastatelluista olivat asuneet aiemmin Tampereen kaupungin keskustassa ja muuttaneet sieltä kaupungin reuna-alueelle. Keskustasta lähdettiin pakoon rauhallisemman ja luonnonläheisemmän elinympäristön toivossa. Muutto taajamaan oli ollut kaikkien keskustasta muuttaneiden ikäihmisten mielestä hyvä ratkaisu. Keskusta on monen haastateltavan mielestään liian meluisa ja saasteinen paikka asua.

”Lähdin sieltä keskustasta melua karkuun, kun täällä on niin rauhallista”.

Toisaalta haastatellut ikäihmiset käyvät kohtuullisen usein Tampereen ydinkeskustassa poikkeamassa asioillaan tai vain hovin vuoksi. Haastateltavien mielestä kokonaisen kotona vietetyn päivän jälkeen on hyvä hypätä linja-autoon ja mennä katsomaan mitä kaupungissa tapahtuu. Kaupungissa käyminen viikoittain tarjoaakin ikäihmisille selvästi henkistä pääomaa ja ajanvietettä. Kukaan haastateltavista ei ole harkinnut muuttamista joko lähitulevaisuudessa tai myöhemmin, mutta monet esittivät erityisenä toiveenaan, että saisivat asua kotona mahdollisimman pitkään.

Näiden ikäihmisten aika ei vaikuta käyvän pitkäksi, sillä toimintaa on yleensä joka päivä ja harrastukset pitävät liikkeellä aktiivisesti. Heidän elinpiirinsä ei ole niin vahvasti rajoitettu oman kodin ympärille kuin monissa tutkimuksissa väitetään. Vaikka päivittäinen elinpiiri on melko laaja, koetaan oma koti ja piha tai puutarha usein mukavimmaksi ja miellyttävimmäksi paikaksi oleskella ja tehdä omia askareita rauhassa. Oman takapihan olemassaolo on monelle erittäin tärkeää. Erään haastateltu kuvaili suhdettaan takapihaansa näin:

”Oma piha on kuin olohuone kesällä”.

Takapihalla ja puutarhassa vietetään paljon aikaa nauttien luonnon läheisyydestä ja pihan laittamisesta. Jos omaa puutarhaa tai pihaa ei kerrostaloasunnoissa löydy, käydään viherpeukaloimassa jonkun ystävän luona. Aura et al. (1997, 65) mukaan piha ja puutarha ovatkin ihmisille usein tie kehollisuuden ja vapauden kokemiseen. Piha on myös kontakti luontoon ja tarvittaessa sosiaalinen kohtaamispaikka, mikä tuli selkeästi esiin haastatteluissa. Haastatelluille ikäihmisille on tärkeää pystyä tekemään omatoimisesti askareita puutarhassa ja luoda niistä oman näköisiä.

Haastatellut ikäihmiset ovat muutenkin erittäin omatoimisia ja he tekevät kaikki päivittäiset arkitoiminnot itse, kuten ruoanlaiton, pyykkien pesemiset ja siivoa-

miset. Apua ei oikeastaan tarvita kuin joihinkin raskaampiin töihin, kuten painavien esineiden nosteluun tai muuhun vastaavaan. Arjen perustoiminnoista selviäminen onkin erittäin merkityksellistä hyvälle ikääntymiselle. (Aura et al. 1997, 86). Kotona tehtävien töiden vastapainona halutaan kuitenkin lähteä välillä liikkeelle ”ihmisten ilmoille”.

Erilaiset järjestetyt aktiviteetit kuten eläkeläisten tapaamiset ja erilaiset kerhot ovat joillekin ikäihmisistä tärkeitä, koska niissä voi tavata toisia saman ikäluokan edustajia tai henkilöitä, jotka ovat samanlaisessa elämäntilanteessa. Toisaalta valmiiksi järjestettyihin toimintoihin ei osallistuttu kovin suurena määrinä, koska haastatellut eivät halunneet tai ehtineet niissä käydä. Niiden osalta, jotka järjestetyissä kerhoissa, aktiviteeteissa tai tapaamisissa kävivät, voidaan puhua eräänlaisesta vertaistuen etsimisestä. Saman elämäntilanteen läpi käyneet tai saman ikäiset samoista asioista kiinnostuneet voivat tällaisissa kokoontumisissa vaihtaa kokemuksiaan ja keskustella keskenään heille tärkeistä ja läheisistä asioista.

Järjestetyn vapaa-ajantoiminnan käyttö on melko haastateltujen ikäihmisten keskuudessa vähäistä. Useat haastatellut sanoivat, että vapaa-ajan harrastusmahdollisuuksia löytyy hyvin, jos niihin vain haluaisi osallistua. Monille haastatelluille ikäihmisille olisi kuitenkin tärkeää tehdä asioita yhdessä toisten kanssa, joten erilaiset vapaamuotoiset liikkumisryhmät voisivat olla tervetulleita kuten esimerkiksi sauvakävelyryhmä tai vesijumpparyhmä. Liikunta ikätovereiden kanssa madaltaisi kynnystä kokeilla erilaisia liikuntamuotoja ja tekisivät liikumisesta mielekkäämpää. Haastateltujen joukossa oli kohtuullisesti kuntoilevista ja liikkuvista ihmisistä erittäin paljon liikkuviin asti.

Palveluiden läheisyys on haastatelluille ikäihmisille erittäin tärkeää. Palvelubussiyhteydet toimivat heidän mielestään hyvin, mikäli sellaista tarvitsee. Toisaalta monet haastatelluista omistavat oman auton, jolla liikkua pidempiä välimatkoja tai talvella huonolla säällä. Muuten haastatellut ikäihmiset pyöriivät ja kävelevät lähipalvelut saavuttaakseen. Läheisessä Koilliskeskuksen kauppa-

ja palvelukeskuksessa löytyy tarvittavat peruspalvelut kuten lääkäri, posti, pankkiautomaatti, Kela, apteekki ja ruokakauppa. Lisäksi alueelle on kaavoitettu vielä lisää palveluja, joten tulevaisuuden suhteen alue näyttää palvelujen suhteessa hyvältä.

Huonona puolena alueella nähtiin se, että sieltä on hankala liikkua Tampereen keskustaan konsertteihin, elokuviin, teatteriin ja muihin illalla järjestettäviin kulttuurieroihin. Linja-autot kulkevat myöhempään aikaan harvoin keskustan suuntaan ja taksilla kulkeminen tulee liian kalliiksi. Alueelle haluttaisiinkin vielä lisää kulttuurista toimintaa ja uimahallin rakentaminen asuinpaikan läheisyyteen on odotuksen kohteena. Muuten nykyisestä asuinympäristöstä ei haluttu muuttaa mitään muuta.

Monet haastatelluista matkustelevat silloin tällöin, jos siihen on tarvetta. Tavallisimpia ovat kotimaanmatkat, mutta myös ulkomaille suuntautuneita matkoja tehdään, jos vain terveys sen sallii. Jotkut haastateltavista nostivat esiin sen, kuinka paljon ovat nuoremmalla iällä matkustaneet, ja kuinka halusivat nykyään olla enemmän koti-maisemissa. Moni haastateltavista muisti mainita, kuinka tärkeä asia heille olisi, että saisivat asua tutussa ja hyväksi todetussa ympäristössä elämänsä loppuun asti.

5.0 PÄÄTELMÄT

5.1 Ympäristökokemukset kokonaisuutena

Tutkimuksessa haastattelin Tampereen itäpuolella kaupunkimaisessa taajamassa asuva ikäihmisiä heidän ympäristökokemuksistaan. Tutkimuksen perusteella voidaan tästä tutkimusryhmästä puhua elämäntyyliltään omanlaisenaan ikäihmisten ryhmänä, jonka jäsenillä on erityisen positiivinen suhde elinympäristöönsä. Tämä tutkimusjoukko pitää sisällään aktiivisia, ympäristönsä kanssa päivittäin vahvasti ja monipuolisesti vuorovaikutuksessa olevia henkilöitä. Heitä yhdistää erityisesti sosiaalisten verkostojen monipuolisuus ja vahvuus.

Sosiaalisten verkostojen olemassaolo näyttäisi vaikuttavan tutkimuksen mukaan vahvasti näiden ikäihmisten ympäristökokemuksiin. Tutkimusryhmän ikäihmisillä sosiaalisten verkostojen mukanaan tuoma sosiaalinen kontrolli saa heidät tuntemaan ympäristön kokonaisturvallisuuden hyväksi. Näin ollen fyysisellä ympäristöllä ja sen piirteillä ei näyttäisi olevan niin suurta merkitystä ikäihmisten turvallisuuden kokemiseen kun voisi olettaa. Sitä vastoin sosiaalisen ympäristön vaikutus näyttäisi olevan erittäin merkityksellinen.

Tutkimuksen ikäihmisten ryhmä sopii erittäin hyvin sosiaaligerontologiseen ihmisen ikääntymistä selittävään aktiivisuusteoriaan piiriin. Kohderyhmään kuuluvat ikäihmiset, ovat suhteellisen terveitä ja heidän ikänsä on keskimääräisesti lähellä kolmannen iän määritelmää, joten aktiivisuusteoria toimikin näkökulmana tutkimukselle. Yllättävää ennakko-oletuksiin nähden oli kuitenkin se, että ikäihmisten aktiivisuus ja sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen oli näin voimakasta ja, että se vaikutti kokonaisvaltaisesti heidän koko elinympäristökokemukseensa. Toisaalta myös jatkuvuusteorian mukaisesta ulkoisesta ja sisäisestä jatkuvuudesta oli selviä merkkejä. Nämä ikäihmiset pyrkivät selkeästi sopeutumaan muutoksiin ja olosuhteisiin, johon vaikutti erittäin paljon tutkimukseen osallistuneiden tietyn tyyppinen avoin ja sosiaalinen persoonallisuus.

Vaikka eri tutkimusten mukaan ikäihmisten tärkeimmiksi ihmissuhteiksi määritellään usein omat lapset, niin tämän tutkimuksen kohderyhmä näyttäisi antavan poikkeavaa tietoa. Vaikkakin osalle myös omat lapset ja lapsenlapset ovat erityisen tärkeitä sosiaalisen verkoston osia, niin silti lähes kaikille ystävien ja naapureiden merkitys tärkeänä arkipäiväisenä sosiaalisena verkostona tulee esiin korostetusti. Tämän tutkimuksen mukaan ikäihmiset saattava tuntevat, ettei omilla lapsilla tai muilla sukulaisilla ole tarpeeksi aikaa istua alas juttelemaan rauhassa. He ovat kuitenkin osa sosiaalista verkostoa, mutta eivät tälle tutkimusryhmälle se kaikkein merkityksellisin osa. Tutkimuksen mukaan naapureiden ja lähellä asuvien tuttavien sekä ystävien merkitys näyttäisi olevan erityisen suuri näiden ikäihmisten arkielämässä.

Tutkimuksen mukaan sosiaalinen kanssakäyminen ja kommunikointi ovat aktiivisille ikäihmisille tärkeitä, toisaalta myös yksin olemista arvostetaan. Sosiaalisen vuorovaikutuksen henkilö- ja tilannekohtainen tasapaino näyttäisikin syntyvän tilan kokonaisvaltaisesta hallinnasta, mihin liittyy yksityisyyden vaihtelua. Sosiaalisen vuorovaikutuksen ja yhteisöllisyyden vastapainona kaivataan siis myös yksityisyyttä ja rauhaa. Fyysisen ympäristön tarjoamat puitteet mahdollistavatkin ikäihmiselle hakeutumisen sosiaaliseen seuraan tai omiin oloihinsa tarpeen mukaan. Tällaisten yksityisten ja yhteisten julkisten tilojen tasapainottuminen ikäihmisten elinympäristössä näyttäisikin olevan tärkeää hyvän ympäristökokemuksen kannalta.

Ikäihmiset luovat tutkimuksen mukaan selkeästi tiloja omalla liikkumisellaan ja vuorovaikutuksellaan muiden ihmisten kanssa ja samalla heihin vaikuttaa tilat, joissa he elävät. Näin siis ikäihmisten toiminnassa elinympäristössään on selkeästi havaittavissa spatiaalisuuden syntyminen vuorovaikutuksen avulla. Fyysiset puitteet, kuten esimerkiksi ulkoilumaasto ja oman kodin piha, tarjoavat rakenteellisesti toimivat puitteet sosiaaliselle kanssakäymiselle, jolloin niistä muotoutuu merkityksellisiä paikkoja. Hyvät fyysiset puitteet, kuten viheralueet ja metsät, myös innostavat ikäihmisiä liikkumaan ja ottamaan kontaktia ympäris-

töönsä. Tutkimuksen mukaan vaikuttaisi olevan erittäin suotavaa, että asumisen rakenne ja tilat mahdollistaisivat sosiaalisesti rikkaan ja kohtuullisen tiiviin asujakunnan, jolloin vuorovaikutus syntyisi luonnollisesti arkipäiväisten toimien myötä. Asuinalueen monipuolinen väestörakenne rikastuttaa selkeästi iäkkäiden ihmisten elämää ja se myös ehkäisee asuinalueiden liiallista eriytymistä tietyn tyyppisiksi.

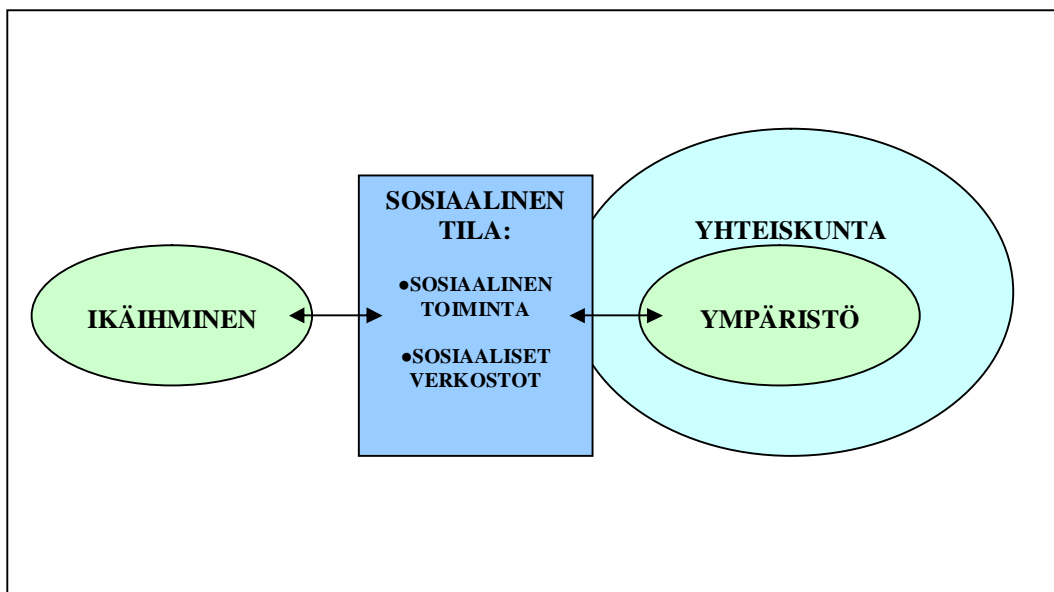
Tämän ikäihmisten ryhmän osalta on selkeästi havaittavissa, että sosiaalisen seuran monipuolisuus ja vaihtelevuus on tärkeää. Samassa taloyhtiössä asuvat tai sukulaissuhteen kautta läheiset lapset ja nuoremmat ihmiset näyttäisivät toimivan ikäihmisille tärkeänä linkkinä yhteiskuntaan ja ”tässä päivässä” kiinni olemiseen. Ikätoverit taas mahdollistavat keskustelut samanhenkisistä asioista ja esimerkiksi menneiden asioiden muistelemisen. Sarolan (1996, 81) mukaan erityisesti oman sukupolven edustajien läheisyyden merkitys vahvistuu kaikkein vanhimmissa ikäryhmissä varsinkin nopeiden ja syvällisten teknisten tai kulttuuristen muutosten aikana. Kaiken vaihtelevan sosiaalisen toiminnan ja vuorovaikutussuhteiden lisäksi näyttäisikin olevan tärkeää, että ikäihmisellä on yksi tai muutama erittäin hyvä ”sydänystävä”, johon voi luottaa vaikeimmissakin asioissa.

Tältä osin on syytä katsoa myös kriittisellä silmällä nykyisiä asuntohankkeita, joissa pyritään usein asettamaan samaa ikäluokkaa olevat ihmiset keskenään samaan saman katon alle. Erilaiset palveluasumisen mallit ovat toisaalta käytännön toimintojen, esteettömän liikkumisen ja palveluiden vuoksi hyviä. Lisäksi sosiaalinen seura saattaa olla helpommin saavutettavissa. Toisaalta taas ikäihmisen sosiaalisen ympäristön monimuotoisuus köyhtyy, koska lähellä on vain tietyn samankaltaisen ikäluokan edustajia.

Sosiaalisen ympäristön kapea-alaisuus saattaisi tämän tutkimuksen mukaan olla negatiivista ikäihmisten henkisen elinvoimaisuuden kannalta, koska kosketus muihin yhteiskunnallisiin ryhmiin vähenee. Näin ollen kohtuullisen terveiden ikäihmisten asuminen normaalissa elinympäristössä muiden yhteiskunnan jä-

senten kanssa vaikuttaisi olevan vireyden ylläpitämisen ja ympäristön moniulotteisuuden kannalta mielekkäämpää. Voidaan myös kysyä, kuka välittää muille yhteiskunnan jäsenille kuvaa ikäihmisistä, jos ikäihmiset ovat eristäytyneitä omiin oloihinsa.

Tällä tuloksella näyttäisi olevan yhtymäkohta modernisaatioteoriaan. Modernisaatioteorian mukaisesti sukupolvet etääntyvät toisistaan yhdyskuntarakenteen muutoksen mukana, koska asuntoalueiden rakenne muotoutuu ikäryhmien mukaan. Tällä tavoin ikäihmiset työnnetään syrjään yhteiskunnasta modernisaatioteorian mukaisesti. Toisaalta tutkimuksissa todetaan, että naapuruston homogeenisuus olisi ystävyys- ja tuttavuussuhteiden luomisen kannalta merkittävää. Ikäihmisten kohdalla tämä tarkoittaisi juuri ikähomogeenisuuden olemassaoloa. Tällaisen samanlaisen viiteryhmän muotoutuminen vahvistaa tutkimuksien mukaan ryhmäsuhteita ja lisäävät yhteisöllisyyden tunnetta ikääntyneiden kesken.

Kuvio 5. Sosiaalisten verkostoiden ja sosiaalisen toiminnan merkitys ikäihmisten ja ympäristön välisen vuorovaikutuksen välittäjänä ja yhteen sitojana.

Kuvio 5. havainnollistaa ikäihmisten kytkeytymisen yhteiskuntaan sosiaalisten rakenteiden ja sosiaalisen tilan kautta. Yhteiskuntaan sidoksissa oleva ympäristö nivoutuu ihmisten välisen sosiaalisten verkostojen avulla osaksi sosiaalista toimintaa. Sosiaalinen ikääntyminen, eli se miten muut ihmiset mieltävät ikääntyvät ihmiset ja millaisia sosiaalisia määrittäjiä ikääntymiselle ja ikääntyneille annetaan, rakentuu myös tämän samaisen vuorovaikutusprosessin mukana. Sosiaalisissa verkostoissa mukana oleminen tekee selvästi ikäihmisestä avoimen uudelle informaatiolle, joka aktivoi myös päivittäistä toimintaa.

Samalla verkostot välittävät kuvaa ikäihmisestä muille yhteiskunnan jäsenille ja vaikuttavat näin ollen vastavuoroisesti muihin yhteiskunnan jäseniin ja heidän käsityksiinsä ikäihmisistä. Pohjolainen ja Jylhä (1990, 36) ovatkin lainanneet Kuypersin ja Bengtsonin(1973) mallia yhteiskunnan ja ikääntyvän ihmisen välisestä suhteesta. Sen mukaan ympäröivän yhteiskunnan asenteet vaikuttavat ratkaisevasti siihen, millaiseksi ikääntyessä elämä muodostuu. Jos ikäihmiset leimataan heikoiksi ja kykenemättömiksi erilaisiin toimintoihin, alkavat he myös itse ajatella samalla tavalla.

Sosiaalisen luhistumisen kierre alkaa juuri siten, että ikäihminen passivoituu ja joutuu tällaiseen negatiivisuuden noidankehään. Niinpä sosiaaliin verkostoihin vahvasti kuulumisen edistää positiivista kuvaa ikäihmisistä ja auttaa samalla ikäihmisiä itseään muodostamaan positiivisen ja yhteiskunnan toimintoihin osallistumaan kykenevän kuvan. Tutkimuksen ikäihmisten ryhmässä halu olla osana yhteiskunnan verkostoja oli vahva. He olivat valmiita opiskelemaan tietoyhteiskuntakehityksen vaatimia tietoteknisiä ja viestintäteknologisia tietoja ja taitoja pysyäkseen ajan tasalla kehityksessä.

Tämän tutkimuksen mukaan sosiaaliin verkostoihin kuulumisen ja sosiaaliseen toimintaan osallistuminen vaikuttaisivat olevan erittäin merkittäviä rakenteellisia taustatekijöitä ikäihmisen kokonaisvaltaisille kokemuksille elinympäristöstään. Fyysisen ympäristön kokeminen ja sille annetut merkitykset näyttävätkin rakentuvan vahvasti sosiaalisten ominaispiirteiden kautta. Samalla sosi-

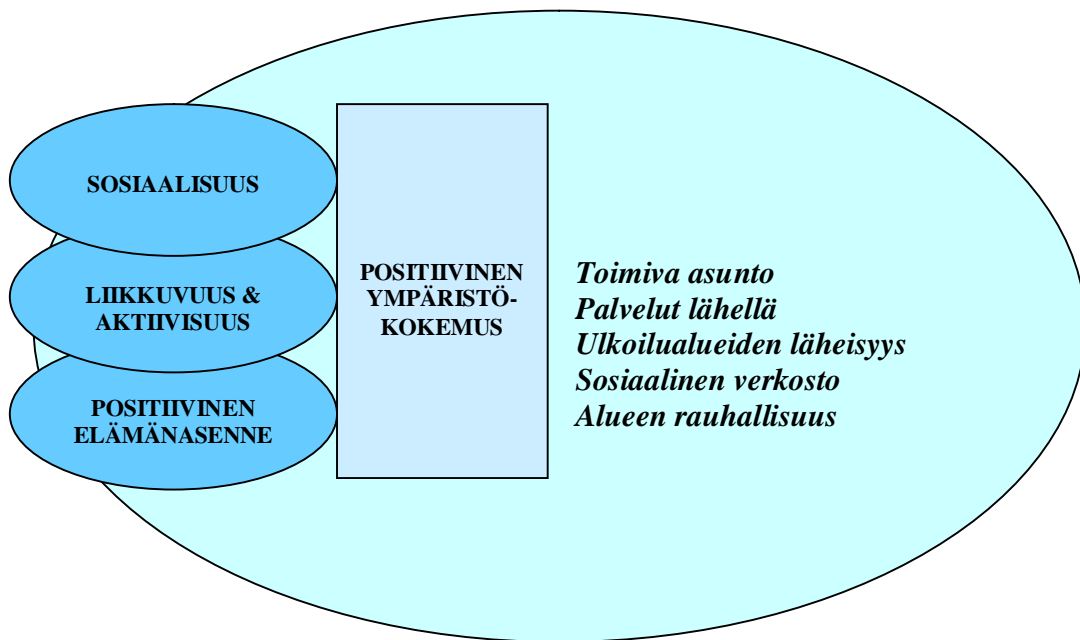
aaliset suhteet toimivat henkisen tasapainon ja vireystilan säilyttäjinä ja avoimena ovena yhteiskunnan nykyhetkeen. Voisikin kärjistäen todeta, että tällaiseen aktiiviseen ikäihmisten toimintaan ja heidän ympäristökokemuksien huononemiseen vaikuttaa äärettömän paljon sosiaalisten verkostojen heikkeneminen. Niin vahva taustatekijä se tutkimuksen mukaan on ikäihmisten arkipäivässä.

Tulevaisuuden asuin- ja elinympäristöjä suunniteltaessa on hyvä ottaa huomioon tila sosiaalisten suhteiden mahdollistajana. Erityisesti ikäihmisten sosiaaliset suhteet näyttäisivät rakentuvan vahvasti lähellä asuvista ihmisistä ja pääosin lähiympäristöstä, joten tilan huomioiminen sosiaalisesta näkökulmasta olisi tärkeää. Jotta sosiaalisen kanssakäymisen puitteita olisi mahdollista tarjota ikäihmisille ja muillekin asukkaille, olisi hyvä jos asuinkiinteistöstä löytyisi esimerkiksi kerhotilat tai muut vastaavat, jossa ihmiset voisivat kokoontua vapaamuotoisesti silloin kun haluavat. Paikallisen sosiaalisen ilmapiirin kannalta olisi tärkeä pohtia sitä, miten vuorovaikutustilanteet saadaan sellaisiksi, että sosiaalinen tila lisääntyisi ja laajenisi. Yhtenä tärkeinä vuorovaikutustilanteina toimivat ikäihmisen arkipäivässä juuri ne epäviralliset tilaisuudet ja tapahtumat, kuten talkoot ja muut vapaamuotoiset kokoontumiset.

Asuinalueelle suunnitellut ja muotoutuneet kohtaamispaikat antavat mahdollisuuden ihmisille kanssakäymiseen aluetasolla. Lisäksi alueen asukkaiden yhteistoiminta ja vaikuttamismahdollisuudet lisäävät ihmisten sitoutumista asuinpaikkaan. Yhteiset kohtaamispaikat eivät välttämättä sovi kaikille ikäihmisille, mutta tämän tutkimuksen mukaan ikäihmisten joukosta löytyy paljon heitä, joille tällaiset sosiaaliset puitteet tarjoavat tilat olisivat erittäin mielekkäitä.

Ittelsonin ja hänen kollegojensa määrittelemiin ympäristön kokemistapoihin peilattuna, tutkimukseen haastatellut ikäihmiset kokivat ympäristönsä moniulotteisesti kaikkien Ittelsonin ja muiden esittämien luokittelujen kautta, eikä vain jonkin niistä. Näiden ikäihmisten ympäristökokemuksissa oli siis mukana ympäristö ulkoisena fyysisenä paikkana, persoonallisuuden osana, sosiaalisena jär-

jestelmänä, emotionaalisen alueena ja toimintaympäristönä (Aura et al. 1997, 123). Ikäihmisten paikkakokemuksissa yhdistyy siis piirteitä kaikista edellä mainituista ympäristön kokemistavoista, useimmiten keskeisenä painotuksena on kuitenkin ympäristö sosiaalisena järjestelmänä, jonka avulla muut paikkakokemuksen elementit rakentuvat.

Kuvio 6. *Positiivinen ympäristön kokeminen muodostuu eri elementeistä.*

Tämän tutkimuksen perusteella ikäihmisistä on eroteltavissa tällainen erittäin aktiivinen, sosiaalisesti verkostoitunut ja elämään positiivisesti suhtautuva ryhmä. Tutkimuksen perusteella on selvästi huomattavissa, kuinka suuri merkitys ympäristösuhteen kehittymisessä on sillä, millaisen vuorovaikutteisen kokonaisprosessin ihminen ja elinympäristö muodostavat. Heidän ympäristösuhde rakentuu useiden ulkoisten ja sisäisten elementtien yhteisvaikutuksena, jolloin tuloksena on synerginen ympäristökokemus. Tutkimuksessa tarkasteltu ikäihmisten ryhmä kokee elinympäristönsä erittäin hyväksi, toimivaksi ja mukavaksi

asua ja elää. Kuvio 6. pyrkii kuvaamaan tähän tutkimukseen osallistuneiden ikäihmisten positiivisen ympäristökokemuksen perustalla vaikuttavia yhteisiä peruselementtejä.

Kuten kuvio 6. osoittaa, on tutkimusryhmän ikäihmisten positiivisen ympäristökokemuksen taustalla useita eri tekijöitä. Ulkoisia ja toimintaa mahdollistavia puitteita ovat toimiva asunto, palvelujen läheisyys, ulkoilualueiden läheisyys, sosiaalisen verkoston olemassaolo ja alueen rauhallisuus. Lisäksi ympäristökokemuksen taustalla vaikuttavat tutkimuksen mukaan vahvasti yksilölliset tekijät, kuten positiivinen elämän asenne ja persoonallisuus. Positiivinen ja ulospäin suuntautunut luonteenlaatu auttaa laajojen ja monipuolisten sosiaalisten suhteiden luomisessa ja säilyttämisessä vanhemmallakin iällä. Lisäksi positiivisen ympäristösuhteen taustalla näyttäisi selkeästi olevan tarve olla läsnä yhteiskunnassa ja ottaa osaa yhteisiin toimintoihin.

Kokonaisuudessaan voisi tähän ikäihmisten ryhmään kuuluvien ympäristösuhteen tiivistää siihen, että he osaavat nauttia elämästään ja sitä kautta myös ympäristöstään. Toisaalta hyvän ympäristösuhteen taustalla vaikuttaisi olevan selvästi näiden yksilöiden kyky sopeutua ympäristön vaihteluun ja uusiutumiseen, kuten esimerkiksi informaatio- ja viestintäteknologian lisääntymiseen. Avoimuus yhteiskunnallisia muutoksia kohtaan auttaa tutkittua ikäihmisten ryhmää selvästi olemaan myös itse mukana yhteiskunnan toiminnoissa.

Toisaalta positiivisen asuin- ja elinympäristökokemusten pohjalla on selvästi myös asuinalueeseen kiinnittyminen. Kaikki haastateltavat olivat asuneet samassa asunnossa ja paikassa vähintään kymmenen vuotta, joten tunne ympäristön hallitsemisesta ja tuntemisesta oli vahva. Näiltä osin saman asuinpaikan säilyttäminen jos mahdollista myös ikääntyessään vaikuttaisi olevan suotavaa. Näiltä osin tämän tutkimuksen tulokset tukevat aiempia tutkimustuloksia. (kts. Golant 1984, 253; Aura et al. 1997, 88).

Se, mitä tulisi huomioida ikääntyneiden itsenäisen, tavallisessa ympäristössä asumisen suhteen on se, että ikäihmisten joukossa *on* erittäin aktiivisia ja ulospäin suuntautuneita ihmisiä. Heillä on uudenlaisia ja muuttuvia tarpeita ympäristönsä suhteen, jotka ovat muotoutuneet melko lyhyen aikavälinkin sisällä. Esimerkiksi juuri tietotekniikan tehokkaampi opetus erilaisten kurssien kautta ikäihmisille saattaisi saada yllättävänkin suuren suosion, mikäli se pystyttäisiin toteuttamaan ikäihmisten päivittäisen elinympäristön läheisyydessä. Tällaisilla hankkeilla ikäihmisten aktiivinen osa voitaisiin saada nykyistä paremmin pysymään yhteiskunnan kehityksessä mukana, joka olisi myös heille itselleen tärkeää.

Vapaamuotoisen yhdessä olemisen ja erimuotoisten yhteisten liikkumismahdollisuuksien tarve on myös suuri. Virikkeellinen ja kiinnostava elinympäristö, joka sisältää erilaisia toiminta- ja liikuntamahdollisuuksia, antaa tällaiselle aktiiviselle ja sosiaaliselle ikäihmisten ryhmälle enemmän mahdollisuuksia toteuttaa itseään ja tavata tuttuja sosiaalisissa merkeissä. Tällaisen aktiivisen ikäihmisten ryhmän olemassaolo on hyvä muistaa, varsinkin kun ikäihmisten määrä on jatkuvasti kasvussa. Mitä suurempi joukko ikäihmisiä on, sitä todennäköisemmin siihen mahtuu yhä suurempi joukko toimintaa ja sosiaalisia suhteita kaipaavia aktiivisia ikäihmisiä.

Tämän hetken aktiviteetti- ja harrastusmahdollisuudet näyttäisivät olevan suunnattu tietyllä tavalla väärin, jolloin ne eivät houkuttele ikäihmisiä puoleensa. Tämän vuoksi olisikin tärkeää kysyä ikäihmisiltä itseltään mitä he todella haluaisivat arkipäivinänsä tehdä yhdessä. Ajan kulumisen ja yhteiskunnan rakenteen muuttuminen muuttavat myös ikäihmisten tarpeita, eivätkä vuodesta toiseen säilyneet aktiviteetti- ja harrastusmahdollisuudet ole välttämättä enää tämän päivän ikäihmisille sopivia. Tämän tutkimuksen mukaan ikäihmisten joukossa on paljon niitä, joita kiinnostaa tässä päivässä vahvasti kiinni olevat asiat, kuten nykytekniikka, uudet urheilumuodot tai vaikkapa maailmalta suomeen rantautuvat etniset ruokaohjeet. Onkin kapeakatseista olettaa ikäihmiset tietynlaisina ja tietyistä asioista pitävinä, koska ikäihminen on kokonaisuus ja kokemustensa summa. Tämä tutkimus saa tuloksillaan

summa. Tämä tutkimus saa tuloksillaan pohtimaan ikääntymisen totunnaisia pelisääntöjä uudelleen.

Kuten aiemmissakin tutkimuksissa on todettu (kts. Rowles 1978), myös tämän tutkimuksen mukaan ikäihmisten ympäristön käyttö on jonkin verran spatiaalisesti rajoittunutta myös aktiivisella ikääntyneiden ryhmällä. Kuitenkin rajoittuneisuus on olosuhdesidonnaista ja jaksottaista, fyysiseen terveyden vaikutus näyttäisi olevan suuri. Esimerkiksi tietynlaiset leikkaukset tai muut suuremmat toimenpiteet saattavat heikentää toimintakykyä hetkellisesti, jolloin esimerkiksi kävely kauemmaksi tai autolla itse ajaminen estyy. Kuitenkin toipumisajan jälkeen liikkuminen laajemmalla säteellä on jälleen mahdollista, eikä kotiin haluta jäädä sen kauemmaksi kuin on pakko.

Yhteiskuntaamme tulisi rakentaa sellaisella yhteiskuntapolitiikan avulla, että huomioon otettaisiin sekä ikääntymistutkimuksen tarjoamat tiedot että myös elämänsäkulun kaikki muutkin vaiheet ja niiden keskinäiset suhteet. Erityisesti yhdyskuntasuunnittelun avulla voidaan edistää laajemman yhteiskuntasuunnittelun määrittelemiä tavoitteita. Yhdyskuntien tasapainoinen kehitys ja asukkaiden hyvinvoinnin luominen lähtee hyvästä suunnittelusta. Suunnittelun avulla on mahdollista ratkaista moniulotteisia ongelmia, kuten sosiaalisia, toiminnallisia, teknisiä, taloudellisia ja eettisiä. Onnistuneella yhteiskuntapolitiikalla ja siihen liittyvällä yhdyskuntasuunnittelulla voitaisiin ihmisille rakentaa myös onnistuneet ikääntymisen kehykset.

5.2 Epävarmuustekijöistä ja jatkotutkimuksesta

Tutkimuksen pohjalta voidaan löytää mahdollisia epävarmuustekijöitä, joilla saattaa olla vaikutusta tutkimuksen lopputulokseen. Esimerkiksi haastateltavien ennakkokäsitykset tutkimuksen laadusta saattoivat vaikuttaa vastausten luonteisiin. Monet informantit sanoivat ennen tutkimushaastattelua, että eivät ole varmoja ovatko parhaita haastateltavia tällaiseen tutkimukseen, kun eivät ole kovin

hyviä vastailemaan. Tämä voitaisiin kuitenkin laittaa suomalaisen vaatimattoman luonteenlaadun piikkiin. Voidaan kuitenkin pohtia halusivatko informantit tarjota vain sellaista tietoa, mitä haastattelijan kuvittelivat haluavan, vai vastattiinko kysymyksiin subjektiivisten kokemusten kautta avoimesti jättämättä pois tiettyjä asioita. Tässä voidaan puhua siis vastausten ennakoimistekijän olemassaolosta.

Tässä tutkimuksessa on ollut peruslähtökohtana ikäihmisten ympäristökokemusten ymmärtäminen. Ymmärtämisellä ei kuitenkaan ole mahdollista päästä täydelliseen absoluuttiseen totuuteen asioiden sisällöstä ja niiden olemuksesta, vaan pikemminkin kyse on asioiden tulkinnasta. Toisena epävarmuustekijänä tässä tutkimuksessa voidaankin nostaa esiin kieli, joka on tärkeässä roolissa asioiden tulkitsemisen suhteen. Vaikka sekä tutkijalla että tutkittavilla on sama äidinkieli, ei puhe ja kirjoitettu kieli pysty täysin tavoittamaan sitä kokemusta ja niitä ajatuksia, joita ikäihmisillä on. Karjalaisen mukaan (Karjalainen 1986, 46) voidaan nähdä, että maailma ilmentyy, kuin myös rakentuu, kielen kautta. Sanojen voidaan siis tällä tavoin ajateltuna olettaa rakentavan todellisuutta.

Kolmas tutkimuksen epävarmuuteen liittyvä tekijä on kohderyhmän valinta. Kohderyhmä valittiin sellaisten ikäihmisten joukosta, jotka halusivat itse aktiivisesti osallistua haastatteluun. Tämän jälkeen haastateltavien omien ehdotusten kautta saatiin lisää haastateltavia. Näin haastateltavien joukkoon valikoitui tietynlaisia ikäihmisten edustajia, jotka tavalla tai toisella muodostavat eräänlaisen verkoston keskenään. Tutkimukseen valitun kohderyhmän laatua voidaankin katsoa kriittisesti. Toisaalta hankkimalla haastateltavat tällä tavalla, päästiin käsi juuri tällaiseen mielenkiintoiseen ilmiöön. Vain tällä tavoin oli mahdollista tavoittaa tällainen ikääntyneiden ”pienryhmä”, jossa ikäihmiset suhtautuvat tietyllä tavalla ympäristöönsä, ja heidän suhtautumisensa taustalla ovat samantyyppiset elementit. Näin ollen kerättyä materiaalia voidaan kuitenkin pitää tutkimuksen tarkoitusta ajatellen luotettavana.

Tälle tutkimukselle voisi olla mielenkiintoista tehdä ensinnäkin vertailevaa jatkotutkimusta siitä, millaisia eroja on nähtävissä elinympäristökokemusten suhteen pariskuntina asuvien aktiivisten ikäihmisten ja tämän tutkimuksen kohde-ryhmän, eli yksin omassa kodissaan asuvien ikäihmisten, välillä. Näiden kahden eri ryhmän sosiaalisten verkostojen rakentumisen välisiä eroja voisi olla mielekästä tutkia ja vertailla. Olisi mielenkiintoista myös tutkia, onko pariskuntina asuvien ikäihmisten elämäntyyli ja ympäristön kanssa vuorovaikutuksessa oleminen rajoittuneempi puolisokeskeisyyden vuoksi.

Toinen vertailevan jatkotutkimuksen aihe voisi olla esikaupungissa asuvien ja ydinkeskustassa asuvien aktiivisten ikäihmisten ympäristön kokemisen ja sen käytön tutkimus. Tutkimuksessa voitaisiin kartoittaa ympäristön käyttötottumusten eroja. Olisi mielenkiintoista selvittää, millaisia elementtejä ydinkeskustassa asuvat ikäihmiset nostavat merkityksellisiksi ympäristöstään, ja kuinka ne poikkeavat esikaupunkilaisille ikäihmisille tärkeistä ympäristön elementeistä. Kolmantena jatkotutkimusaiheena voisi olla kronologisen iän karttumiseen liittyvä ympäristökokemusten muuttuminen. Tällaisessa tutkimuksessa voitaisiin tutkia saman ikäihmisten tutkimusryhmän tuntemuksia ympäristön kokemisesta elinkaaren myöhemmässä vaiheessa. Tällaisessa tutkimuksessa tutkittaisiin esimerkiksi sitä, vaikuttaako sairaus tai suurempi toimintakyvyn menettäminen aiempaan positiiviseen ympäristökokemukseen, vai pysyykö ympäristön kokeminen kaikesta huolimatta yhtä positiivisena.

LÄHTEET:

Kirjallisuus

- Altman, I.; Lawton, P.M. & Wohlwill, J.F. (toim.) (1986). Human behavior and environment. Elderly people and the environment. Plenum Press, New York & London.
- Aura, S.; Horelli, L. & Korpela, K. (1997). Ympäristöpsykologian perusteet. WSOY, Porvoo.
- Baltes, P. & Baltes, M. (1989). Erfolgreiches Altern. Mehr Jahre und mehr Leben. Teoksessa Erfolgreiches Altern- Bedingungen und Variationen. Verlag Hans Huber, Bern.
- Caces, F.; Arnold, F.; Fawcett, J.T. & Gardner, R.W. (1985). Shadow households and competing auspices: migration behavior in the Philippines. *Journal of Development Economics* 17.
- Castells, M. (1996). The rise of the network society. Blackwell, Cambridge.
- Castells, M. (1997). The power of identity. Blackwell, Oxford.
- Cowgill, D.O. & Holmes, L. (1972). Ageing and Modernization. Appleton Century-Crofts, New York.
- Diehl, M. (1998). Everyday Competence in Later Life. Current Status and Future Directions. *Gerontologists*, 38.
- Dovey, K. (1985). Home and Homelessness, Home Environments. Toim. Altman, I & Werner. Plenum Press, New York.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (2000). Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere.
- Fennel, G.; Philipson, C. & Evers, H. (1988). The sociology of old age. Milton Keynes Open University Press, Philadelphia.
- Golant, S. (1984). The Effects of Residential and Activity Behaviors on Old people's Environmental Experiences. *Elderly People and the Environment*. Toim. Altman, Lawton & Wohlwill. Plenum Press, New York.

- Haarni, T. (1997) Teoksessa Haarni, T. (toim.). Tila, paikka ja maisema : tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen. Vastapaino, Tampere.
- Hammarström-Tornstam, G. (1975). Det sociala åldrandet : ett tvärkulturellt perspektiv. Uppsala universitet, Uppsala.
- Heikkinen, R-L. (1987). Sosiaalinen toimintakyky I. Gerontologia 2.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2000). Tutkimushaastattelu, teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino. Helsinki.
- Horelli, L. (1982). Ympäristöpsykologia. Weilin & Göös. Espoo.
- Horelli, L. & Pilkama, A. (1987). Utvecklandet av service- och vårdssystemet i olika delar av kommun. Teoksessa Daatland (toim.). I eget hjem. Nordisk ministerråd.
- Hurme, H. (1990). Eläkeikäisten perhesuhteet. Teoksessa (toim.) Pohjolainen, P. & Jylhä, M.. Vanheneminen ja elämäntilanne. Sosiaaligerontologian perusteita. Mäntän kirjapaino Oy, Mänttä.
- Häkli, J. (1992). Sosiaaliset prosessit, tila ja lokaliteettitutkimus. Tampereen yliopisto, Aluetieteenlaitos, Tutkimuksia B 63/1992. Jäljennepalvelu, Tampere.
- Häkli, J. (1999). Meta Hodos. Johdatus ihmismaantieteeseen. Vastapaino, Tampere.
- Isohanni, M.; Tienari, P. & Achte, K. (1993). Vanhuus ja mielenterveys. WSOY, Juva.
- Jyrkämä, J. & Randell, S. (1987). Vanheneminen ja yhteiskunta. Vanhuuden ja vanhenemisen tarkastelua suomalaisen sosiaaligerontologisen tutkimuksen pohjalta. Tampereen yliopisto jäljennepalvelu, Tampere.
- Jyrkämä, J. (1990). Vanhuus, vanheneminen ja yhteiskunta- näkökulmia sosiaaliseen vanhenemiseen. Teoksessa Pohjolainen, P. & Jylhä, M. (toim.). Vanheneminen ja elämäntilanne. Sosiaaligerontologian perusteita. Mäntän kirjapaino Oy, Mänttä.
- Jyrkämä, J. (1994). Vanhuus liikkeessä: näkymiä vanhenemiseen ja sen tutkimiseen. Teoksessa (toim.) Uutela, A. & Ruth J.. Muuttuva vanhuus. Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Jyrkämä, J. (1995). "Rauhaisesti alas illan lepoon"? Tutkimus vanhenemisen sosiaalisuudesta neljässä paikallisyhteisössä. Acta Universitatis Tamperensis, ser A vol 449. Tampere.
- Järvinen, P. & Järvinen, A. (2000). Tutkimustyön metodeista. Opinpajan kirjan Tampere.

- Kahana, B.; Kahana, E.; Kahana, M. & Lovegreen, L. (2003). Person, environment, and person-environment fit as influences on residential satisfaction of elders. *Environment and Behavior*, Vol. 35 No. 3. Sage Publications.
- Katz, S. (1996). *Disciplining old age. The formation of gerontological knowledge.* University Press of Virginia, Charlottesville.
- Karjalainen, P. (1986). *Geodiversity as a Lived World. On the Geography of Existence.* Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 7, Joensuu.
- Korpela, K. (1989). Place-identity as a product of environmental self-regulation. *Journal of Environmental psychology* 9.
- Koskela, Hille (1994). ”Tila on kuin tuhat lävistävää silmää” –ajatuksia tilakäsityksistä, kaupunkipeloista ja tilan kokemisesta. *Naistutkimus* 7:4.
- Koskinen, S.; Aalto, L.; Hakonen, S. & Päivärinta, E. (1998). *Vanhustyö. Gummerrus, Jyväskylä.*
- Knox, P. (1996). *Urban social geography.* Longman Singapore Publishers Ltd, Singapore.
- Knuuti, L. (toim.) (1999). *Kaupunki vuorovaikutuksessa. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja C52.* Libella painopalvelu Oy, Espoo.
- Kultalahti, O. (1990). *Yhteiskunta ja alue.* Gummerrus, Jyväskylä.
- Laiho, U-M. (toim.) (1991). *Vanhusten asumisen vaihtoehdot. Hyvään asumiseen - hyvään vanhuuteen.* Suomen kaupunkiliitto. Gummerrus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Laner, A. & Sihvola, T. (1990). *Täyttä elämää. Eläkeikä-mahdollisuuksien aika.* WSOY, Helsinki.
- Lawton, P.M. & Nahemow, L. (1973). “Ecology and the Aging Process”, *The Psychology of Adult Development and Aging.* Toim. Lawton, Powel & Eisdorfer. American Psychological Association, Washington.
- Lawton, P.M. (1978). *The housing problems of community resident elderly.* Teoksessa Boynton (toim). *Occasional papers in housing and community affairs vol.1.* Department of housing and urban development. Washington.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of space.* Blackwell, Oxford.
- Levonen, T. (2001). *Ikä karttuu elämä jatkuu. Ikääntyminen muuttuvassa yhteiskunnassa.* Gummerrus kirjapaino Oy, Saarijärvi.

- Lähteenmäki, M. (2003). Koteja vanhuksille. Ikäihmisten asuminen ja hoiva hyvinvointiyhteiskunnan haasteena. Kainuun sanomat Oy, Kajaani.
- Marttila, M.; Santaoja, T; Siivola, M.; Piela, S.; Sädevirta, S. & Huhdanmäki, A. (2006). Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston yleissuunnitteluosaston selvityksiä 2006:5. Esikaupunkien renessanssi. Täydennysrakentamisen yleissuunnitelman lähtök lähtökohtia. Hankintakeskuksen Digipaino, Helsinki.
- Ministry of the environment (1999). Housing of older people in the EU countries. The Finnish environment. Helsinki.
- Myrskylä, P. (2005). Asuminen. Teoksessa: Myrskylä (toim.) Tallella ikä eletty. Ikäänntyminen tilastoissa. Elinolot 2005. Tilastokeskus.
- Olsbo-Rusanen, L. & Väänänen-Sainio, R. (2003). Ikäihmisten asuminen ja palvelut paremmiksi. Ympäristöministeriö. Edita Prima Oy, Helsinki.
- Pohjolainen, P. (1987). Toimintakykyisyys, terveydentila ja elämäntyyli 71-75-vuotiailla miehillä. Studies in sport, physical education and health 23. University of Jyväskylä, Jyväskylä.
- Pohjolainen, P. (1990). Elämäntapa ja elämäntyyli. Teoksessa Pohjolainen, P. & Jylhä, M. (toim.) (1991). Vanheneminen ja elämäntyyli. Sosiaaligerontologian perusteita. Mäntän kirjapaino Oy, Mänttä.
- Pohjolainen, P. & Jylhä, M. (1990). Vanheneminen ja elämäntyyli. Sosiaaligerontologian perusteita. Mäntän kirjapaino Oy, Mänttä.
- Relph, E. (1976). Place and Placelessness. Pion Ltd, London.
- Rissanen, L. (1999). Vanhenevien ihmisten kotona selviytyminen. Yli 65-vuotiaiden terveys, toimintakyky ja sosiaali- ja terveystieteiden koettu tarve. Kansanterveystieteen ja yleislääketieteen väitöskirja. Oulu university library, Oulu.
- Rissanen, P. (1983). Social Functioning Ability. Working Papers no: 5. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, Tampere.
- Rowland, K. F. (1977). Environmental events predicting death for the elderly. Psychological Bulletin, vol. 84.
- Rowles, G.D. (1978). Prisoners of space? Exploring the geographical experience of older people Westview Press, Boulder, Colorado.
- Rowles, G.D. (1983). Geographical Dimensions of Social Support in Rural Appalachia, Aging and Milieu, Environmental Perspectives on Growing Old. (toim.) Rowles G.D. & Ohta R.J.. Academic Press, New York.

- Sankari, A. (2003). Tietotekniikan ihmevanhat? Tietotekniikkasuhteet: kulttuurinen näkökulma. (Toim.) Talja, S. & Tuuva, S.. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Sarola, J.P. (1994). Asuinympäristön ja paikan merkitys vanhalle ihmiselle. Teoksessa (Toim.) Uutela, A. & Ruth, J.. Muuttuva vanhuus. Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Sarola, J.P. (1996). Vanhukset Selviytyjinä. Joensuun yliopiston monistuskeskus, Joensuu.
- Streib, G & Schneider, C.J. (1971). Retirement in American society. Cornell University Press, Ithaca, New York.
- Suutama, T.; Salminen, K. & Ruoppila, I. (1988). Iäkkäiden elinolosuhteet sekä psyykinen ja sosiaalinen toimintakykyisyys. Ikivihreät projekti osa 2. Fyysinen ja sosiaalinen toimintakyky. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja M:63, Helsinki.
- Syrjälä, L. & Numminen, M. (1988). Tapaustudkimus kasvatustieteessä. Oulun yliopisto, Oulu.
- Tapaninen, A. (1999). Lähipalveluverkostot- uusia vuorovaikutuksen muotoja. Teoksessa: Knuuti (toim.). Kaupunki vuorovaikutuksessa, Libella painopalvelu oy, Espoo.
- Tuan, Y. (1990). Topophilia. A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values. Columbia University Press, New York.
- Tuan, Y. (2003). Space and Place. The perspective of experience. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Vehviläinen-Julkunen, K. (1997). Hoitotieteen tutkimusmetodiikka. WSOY, Helsinki ja Porvoo.
- Walmsley, D. J. & Lewis, G. J. (1993). People and environment. Behavioural approaches in human geography. Longman Scientific & Technical, Essex.

Internetsivut

- Jyrki Jyrkämän artikkeli. Suomen YK-liitto. Ikääntyminen, nyky-yhteiskunta ja tulevaisuus. Turvaa ja sosiaalista tukea, ikäsorto ja syrjäytymistä. Haettu 15.3.2006 sivulta <http://www.ykliitto.fi/maakansa/ikaih/5-ikaantymi.html>
- Kansallinen rakennuspoliittinen ohjelma (2003). Valtioneuvoston periaatepäätös. Ympäristöministeriön asunto- ja rakennusosasto. Helsinki. Haettu 6.4.2006 sivulta <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=4132&lan=fi>

- Kivilehto, Sari (2005). Työteho Seura Ry.Ikkääntyvien asumiseen ja asumista tukeviin palveluihin liittyvä suomalainen tutkimus ja hankkeet 2000-luvulla. Haettu 9.3.2006 sivulta <http://www.kiinteistoliitto.fi/attachements/2005-12-13T09-35-3967.pdf>
- Niemi, Erkki (2004). Kaupungin rajat. Laitakaupunki, esikaupunki, nukkumalähiö. Tilastokeskus. Haettu 10.5.2006 sivulta http://www.tilastokeskus.fi/tup/kantilinpito/kurssi_2004-10-04_kaupunginrajat.pdf
- Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma (2003). Haettu 4.4.2006 sivulta http://valtioneuvosto.fi/tiedostot/julkinen/vn/hallitus/Paeaeministeri_Matti_Vanhasen_hallituksen_ohjelma_24.6.2003/131465.pdf
- Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja (1999). Vanhuspolitiikka-elinolot. Haettu 9.3.2006 sivulta <http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/vanhuspo/vanhpo3.htm>
- Tapani Sihvolan artikkeli. Suomen YK-liitto. Vanhuksen asema eri kulttuureissa. Haettu 15.3.2006 sivulta <http://www.ykliitto.fi/maakansa/ikaih/3-vanhuksen.html>
- Tilastokeskus (2005). Tilasto väestörakenteesta. Haettu 9.3.2006 sivulta <http://www.stat.fi/til/vrm.html> .
- Tilastokeskus (2005). Väestöennuste 2030 vuonna 2004. Haettu 20.4.2006 sivuilta http://www.stat.fi/til/vaenn/2004/vaenn_2004_2004-09-20_kuv_004.html
- Tilastokeskus (2005). Väestö iän ja sukupuolen mukaan 31.12.2005 http://www.stat.fi/til/vaerak/2005/vaerak_2005_2006-03-21_kuv_002.html
- Tilastokeskus (2005). Mauri Nieminen. Suuret ikäluokat - mitä ne ovat? Tieto-aika-lehti 7/2005. Haettu 22.4.2006 sivulta http://www.stat.fi/tup/tieto aika/tilaajat/ta_06_03_nieminen.html
- Vaarama, M. & Koskinen S. (2005). Sosiaaligerontologian peruskurssi. Lapin yliopisto. Sosiaalityön laitos. Haettu 17.5.2006 sivulta www.ulapland.fi/includes/file_download.asp?deptid=19887&fileid=6837&file=20050927163536.ppt

LIITE 1.

Teemahaastattelurunko

*Tuija Mäenpää
Tampereen yliopisto
Yhdyskuntatieteiden tiedekunta
Aluetiede*

1. Taustakysymykset

- Nimi, ikä, asumissuhde
- Missä päin Tamperetta asutte?
- Viihdyttekö asuinpaikassanne? Miksi / miksi ette?
- Kauanko olette asuneet tässä samassa paikassa?

2. Sosiaalinen ympäristö

- Millaisia ovat sosiaaliset kontaktinne?
- Onko sosiaalinen verkostonne mielestänne laaja? Perhe, ystävät, naapurit?
- Missä tapaatte heitä?
- Mitkä kontaktit ovat erityisen tärkeitä teille?
- Onko teillä mielestänne riittävästi keskustelukumppaneita ja tukijoita?

3. Fyysinen ympäristö

- Millaisia paikkoja käytätte päivittäin? Esim. kauppoja, seurakuntataloa yms...
- Mitkä ovat teille tärkeitä paikkoja? Miksi?
- Mitkä ovat mielestänne mukavia/viihtyisiä paikkoja asuinalueellanne? Miksi?
- Mitkä ovat vastaavasti epämiellyttäviä paikkoja? Miksi?

4. Funktionaalinen ympäristö

- Millä yleensä liikutte? pyörällä, jalan, autolla, bussilla?
- Onko elinympäristössänne helppoa/esteetöntä liikkua?
- Kuinka paljon ja laajalla säteellä liikutte arkipäivänänne? Kenen kanssa?
- Millaiset ovat mielestänne vapaa-ajan/harrastusmahdollisuudet?
- Mikä on mieleisimmät harrastuksenne/toiminta?
- Osallistutteko aktiivisesti johonkin toimintaan?
- Kuinka merkittävää teille on, että palvelut ovat lähellänne?

5. Kokoava

- Mitä arvostatte eniten asuin- ja elinympäristössänne?
- Millainen elinympäristönne on mielestänne kokonaisuutena?
- Oletteko tyytyväinen ympäristöönnne?
- Mitä muuttaisitte elinympäristössänne, jos saisitte?
- Millaisen kouluarvosanan antaisitte ympäristölle?